

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інституту міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
**«Пропаганда в Білорусі до і після 2020 року: еволюція порядку денного та
основних наративів»**

Виконав студент II курсу, групи МНБ-21,
спеціальності 256 Національна безпека (за
окремими сферами забезпечення і видами
діяльності)

Ленко Леонід Геннадійович

Керівник – кандидат історичних наук, доцент

Санжаревський Олег Іванович

Рецензент – кандидат наук з державного
управління, старший викладач

Вівсянник Олег Михайлович

Острог, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
 РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ ЩОДО РОЗВИТКУ ПРОПАГАНДИ ТА ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ ВЛАДИ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ	13
1.1. Основні механізми легітимізації влади через пропаганду в Білорусі	13
1.2. Пропаганда та легітимізація влади на прикладі інших авторитарних режимів	17
Висновки до розділу 1	30
 РОЗДІЛ 2. ПРОПАГАНДА В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ ДО 2020 РОКУ	33
2.1. Історія розвитку пропаганди в Республіці Білорусь з 1994 по 2019 роки	33
2.2. Основні наративи з легітимізації О. Лукашенка на посту президента: інструменти та канали розповсюдження	38
2.3. Оцінка ефективності пропагандистських компаній та їх вплив на цільову аудиторію	44
Висновки до розділу 2	49
 РОЗДІЛ 3. ПРОПАГАНДА В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ ПІСЛЯ 2020 РОКУ	51
3.1. Політична криза 2020 року: основні виклики пропагандистській діяльності та її еволюція	51

3.2. Вплив наративів з легітимізації влади на внутрішньодержавну безпеку та імідж Республіки Білорусь за кордоном.....	59
Висновки до розділу 3	67
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	73

ВСТУП

У 2020 році в Республіці Білорусь відбулися чергові вибори президента. Влада залишилася за тодішнім лідером Олександром Лукашенко. Більшість країн Європейського Союзу, США, Канада та низка інших держав не визнали обрання президента Лукашенка легітимним. Перед проведенням виборів в Білорусі була розгорнута потужна інформаційна кампанія щодо важливості постаті Лукашенка у становленні Білорусі як держави і безальтернативність його кандидатури на пост президента республіки. Суттю цієї кампанії було заповнення інформаційного простору державних ЗМІ Олександром Лукашенко. Так, «медіамоніторинг виборчого періоду в рамках проекту Media IQ показав, що у червні у державних ЗМІ не було представлено жодної альтернативи Лукашенку. Решту учасників президентської кампанії в медіа не цитували і практично не згадували» [33]. Через велику кількість фальсифікацій на виборчих дільницях Олександр Лукашенко отримав за версією білоруського ЦВК підтримку, яка становила 80,10% [55]. Підтвердженням цього твердження є публікація прес-релізу 2023 року на сайті Європейської Ради [57].

Протести 2020–2021 років, викликані невдоволенням результатами виборів, переросли у найбільші антиурядові виступи в історії незалежної Білорусі. Сотні тисяч громадян вийшли на вулиці, вимагаючи відставки Лукашенка, проведення нових виборів та припинення насильства з боку силовиків. У відповідь режим перейшов до ще більш жорсткого придушення опозиції, використовуючи арешти, тортури, закриття незалежних медіа та переслідування громадських організацій. Це фактично означало подальшу еволюцію білоруської політичної системи у бік відкритого авторитаризму. Після виборів багато державних джерел інформації випустили сюжети зі словами Лукашенка про те, що «усе зроблено демократично», «переносити вибори було б непристойно і незаконно», висвітлюючи лідера Білорусі як законослухняного

громадянина і легітимно обраного лідера [46]. В протестах 2021 року здебільшого влада звинувачувала білоруську опозицію, яка називала вибори «спецоперацією» та «самоінавгурацією» і таким чином підривала авторитет легітимно обраного президента [77]. Офіційна пропаганда звинувачувала опозиційних лідерів у «провокації масових заворушень», «пособництві іноземним силам» та «підготовці державного перевороту».

Після закінчення протестів у 2021 році, з метою втримання влади у своїх руках, Лукашенко, окрім силових методів впливу на своїх громадян, розпочав внутрішньодержавну інформаційну кампанію щодо своєї легітимізації як президента Республіки Білорусь. З огляду на зазначені події, буде доцільно дослідити:

1) Як впливає авторитаризм на президентські вибори в країнах пострадянського простору?

2) Як вплинула перемога Олександра Лукашенка на президентських виборах 2020 року на зміну наративів внутрішньодержавної пропаганди щодо його легітимізації на посаді президента Білорусі?

3) Як змінилася внутрішньодержавна пропаганда Білорусі після переобрання Лукашенка президентом у порівнянні з передвиборчою кампанією 2020 року?

Проблематика цього наукового дослідження вивчена досить фрагментарно. Серед вітчизняних та закордонних науковців можна знайти окремі дослідницькі елементи, які будуть дотичні до вивчення питання еволюції пропаганди в Білорусі щодо легітимізації Лукашенка як президента республіки до і після 2020 року, але вони не мають комплексного характеру. Дослідники даної тематики концентруються на більш ширшому розумінні пропаганди в Білорусі. Це відображається в часових рамках досліджень та їх наповненості. Як приклад можна навести декілька досліджень українського науковця Польового Т.Є.: «Мова ворожнечі в білоруських соціальних медіа після політичної кризи

2020 року» та «Антиукраїнська риторика білоруських медіа після внутрішньополітичної кризи 2020 року (на прикладі телеканалів «СТВ» та «Беларусь 1»)» [19-20]. Одразу треба зазначити, що дані дослідження висвітлюють події в Республіці Білорусь після невдалих протестів 2020 року. Отже, ми не можемо прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки і повноцінно визначити роль поразки народних протестів у контексті поширення білоруської пропаганди з легітимізації президента, адже тема пропаганди в передвиборчий період мало досліджена. Треба зазначити, що кількість наукових публікацій з цієї тематики після 2020 року значно більша, ніж до цього часового проміжку.

Щодо інших вітчизняних науковців, то можна виділити ще декілька робіт, які прямо чи опосередковано дотичні до теми дослідження: праця Поліщука Я. «Від білоруської кризи до української перемоги» та робота Стеблини Н. «Емоційність та інтертекстуальність в офіційних дискурсах пострадянських авторитарних держав (Казахстан, Білорусь, російська федерація)» [26]. Дослідження Поліщука Я. відображає історичний екскурс в минуле білорусів, що дає змогу на психологічному рівні усвідомити, як білоруське населення реагує на ту чи іншу інформацію і який вона має вплив на нього. Щодо праці Стеблини С., то вона органічно доповнює вищезазначені роботи, адже зосереджується на емоційній складовій висловів політичних еліт Республіки Білорусь. Це може допомогти у виявленні наслідкових зв'язків між активізацією та пасивізацією інформаційно-пропагандистської діяльності та рівнем емоційної забарвленості дискурсів білоруської влади.

Не менш активними в дослідженні даної тематики є закордонні науковці, зокрема представники Польщі. Казак О. є одним з представників польського погляду на події в Республіці Білорусь 2020 року. Тим не менш, назвати його дослідження під назвою «Форми та ефективність російського інформаційного впливу в Білорусі» всеохоплюючим досить важко, адже воно розкриває тільки один з аспектів еволюції білоруської пропаганди – зовнішній вплив зі сторони

російської федерації [43]. Не дивлячись на досить ґрунтовну статистику яка надана цією науковою працею, вона виглядає досить ізольовано на фоні основного інформаційного наповнення, яке напружене на дослідження досить загальних чинників на які впливає пропаганда. Можна виділити ще одного польського дослідника Марека С. і його наукову роботу під назвою «Післявиборчі протести в Білорусі як інструмент політтехнологій. Робоча гіпотеза» [47]. Наведена праця досить широко розкриває існуючі підходи до управління державою зі сторони правлячих еліт та вказує на існуючі вади білоруського керівництва. В той же час, автор концентрує увагу читача на подіях в Білорусі напередодні повномасштабного вторгнення рф на територію України та вже після його початку, що не дає комплексного розуміння механізмів еволюції наративів у порівнянні з подіями в Білорусі до 2020 року.

Також можна виділити такого дослідника як Метью Фрер. Його робота «Belarus under Lukashenka: Adaptive Authoritarianism» аналізує адаптивний авторитаризм диктатора, включаючи використання пропаганди для легітимізації його правління [40]. У книзі розглядаються всі аспекти політики, включаючи президентську владу, правлячі еліти, вибори, опозицію та громадянське суспільство. Автор характеризує правління Лукашенка як «адаптивний авторитаризм» і демонструє, як уникнення режимом будь-якої ідеології, навіть націоналізму, дозволяє велику свободу маневру, уможливлюючи прагматичну адаптацію до мінливих обставин.

З огляду на вищезазначене, можемо констатувати, що дана тематика є досить популярною серед дослідників, але їй не вистачає комплексності в питанні дослідження еволюційних процесів інформаційної політики в Республіці Білорусь, зокрема і тих, що стосуються легітимації Лукашенка на посаді президента.

Проаналізувавши всі події та їх елементи, які можуть мати значення для цієї наукової праці, я виокремив основні з них:

1) Незалежна змінна – еволюція пропаганди й основних її наративів. Саме явище пропаганди в Білорусі ми бачимо через призму президентських виборів 2020 року та зовнішнього і внутрішнього впливу різних політичних чинників.

2) Залежна змінна – легітимізація президентства Лукашенка до, під час і після президентських виборів 2020 року.

Щодо показників які є безпосередніми об'єктами спостереження, можна виділити такі:

1) Зміни в рівні інформаційного впливу на населення Республіки Білорусь через засоби масової інформації на різних проміжках часу. Об'єктами дослідження в цій сфері можуть бути офіційні державні ЗМІ, офіційні незалежні засоби інформації, окремі елементи основних пропагандистських наративів, офіційні незалежні опитування. В контексті опитувань увага буде приділятися розподілу голосів, зокрема ключову роль у формуванні уявлення про інформаційну політику в той чи інший період буде відігравати та кількість респондентів, які утрималися або не змогли відповісти на відповідне запитання;

2) Вплив події в Білорусі та суміжних країнах на побудову пропагандистської діяльності в РБ, що стосується легітимізації президентства Лукашенка;

3) Окремі виступи лідерів соціальних думок в Білорусі.

В період легітимізації Лукашенка на посту президента до 2020 року, початкові наративи про стабільність та відновлення порядку трансформувалися в антагонізм до опозиції та зовнішніх впливів. На ранніх етапах пропаганда виступала інструментом для підтримки влади та дискредитації опозиції зі сторони владних структур.

Після президентських виборів 2020 року, в умовах зниження легітимності президента і масових протестів, пропаганда стала інструментом для контролю суспільної думки і виправдання дій режиму. Посилення негативної риторики

щодо протестувальників та акцент на зовнішній загрозі мали на меті мобілізувати населення проти спільного ворога і відвернути увагу від внутрішніх проблем.

З огляду на зазначену тезу, можемо простежити наслідкові зв'язки між залежною і незалежною змінними та сформулювати основне дослідницьке питання: чи вплинула урядова інформаційна політика та пропаганда до і після президентських виборів 2020 року на процес легітимізації Лукашенка на посаді президента Білорусі?

Об'єктом дослідження легітимізаційні процеси під час президентства Лукашенка в Республіці Білорусь.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є еволюція пропаганди в Білорусі з легітимізації Лукашенка до та після президентських виборів, а також основних її наративів.

Метою дослідження є вплив еволюції пропаганди та основних її наративів на процес легітимізації Лукашенка як лідера Білорусі до та після президентських виборів.

Завдання дослідження.

- 1) Дослідити рівень державної пропаганди та основних її наративів з легітимізації Лукашенка до президентських виборів 2020 року;
- 2) Дослідити можливий вплив державного перевороту в Республіці Білорусь на еволюцію державної пропаганди з легітимізації Лукашенка;
- 3) Проаналізувати еволюцію політики Республіки Білорусь в інформаційній сфері після президентських виборів 2020 року.

Методи дослідження. Відповідно до мети та завдань роботи, буде доцільно використати як якісні, так і кількісні методи дослідження. Здебільшого вони будуть застосовані до вторинних джерел інформації. Серед неструктурованих гнучких методів дослідження, які будуть використані в роботі, треба виокремити наступні:

1) Контент-аналіз – це формалізований метод якісно-кількісного аналізу змісту документів з метою вивчення текстової інформації, що полягає у виявленні або вимірюванні різних факторів та тенденцій, відображених у текстовій інформації [16]. Даний метод є невід’ємною частиною будь-якого дослідження, а особливо цього, оскільки воно досліджує проблематику яка ґрунтується на інформаційних потоках в текстовій, аудіо, відео та інших формах.

2) Дискурс-аналіз – допомагає дослідити будь-які прояви дійсності, зокрема публічні промови, політичні мітинги, дебати і т.д.

Згідно отриманих даних з різних джерел інформації, можемо зробити висновок, що питання легітимізації Лукашенка до та після президентських виборів 2020 року значною мірою висвітлюється не як основна тематика відповідної дослідницької роботи. Досліджені наукові праці показують, що більшість науковців концентруються на загальній еволюції державної пропаганди в Білорусі, а не на конкретних її елементах. Треба зазначити, що досить фрагментарно висвітлені причинно-наслідкові зв’язки між явищами, які впливають на еволюцію державної пропаганди. Тому, як на мене, питання еволюції пропаганди та основних її наративів слід розглядати в тому числі і через історичну призму її розвитку.

Помилково вважати, що тільки невдалі протести 2020 року вплинули на зміни в інформаційній політиці Білорусі. Ці процеси почали розвиватися ще за першої президентської каденції Лукашенка, але з розвитком інформаційних ресурсів вони стали більш явними і масовими. Інформаційна політика сьогодення в Білорусі стала стимулом до розвитку вже існуючої кризи серед білоруського суспільства, яка формувалася задовго до 2020 року [13]. В цьому контексті буде доцільним більш детально дослідити період президентства Лукашенко до 2020 року і виокремити ті еволюційні процеси в інформаційній політиці Республіки Білорусь, які стали фундаментом для сьогоденної кризи.

Серед закордонних науковців питання авторитаризму та ведення інформаційної політики в Білорусі приділяється досить мало часу, особливо до 2020 року. При цьому, в дослідженнях наводяться досить банальні аргументи, які не розкривають глибинної суті питання легітимізації Лукашенка на посаді президента впродовж багатьох років.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

Основна частина дослідження складається з трьох розділів. У розділі 1 «Основні теоретичні відомості щодо розвитку пропаганди та легітимізації влади в Республіці Білорусь» проаналізовано базові поняття, пов'язані з легітимізацією влади через інструменти пропаганди, а також розглянуто специфіку цих процесів у білоруському контексті. У підрозділі 1.1. висвітлено ключові механізми впливу на суспільну свідомість у межах авторитарної моделі управління. Підрозділ 1.2. присвячено порівняльному аналізу подібних практик в інших авторитарних режимах, що дозволяє краще зрозуміти специфіку білоруської моделі.

У розділі 2 під назвою «Пропаганда в Республіці Білорусь до 2020 року» досліджено історичну динаміку становлення та розвитку пропагандистського апарату режиму О. Лукашенка з моменту його приходу до влади. У підрозділі 2.1. окреслено ключові етапи та засоби інформаційного впливу в період 1994–2019 років. Детально проаналізовано основні наративи, спрямовані на легітимізацію президента, зокрема через традиційні та новітні канали комунікації у підрозділі 2.2.. Підрозділ 2.3. присвячено оцінці ефективності цих кампаній та їхньому впливу на громадську думку.

У розділі 3 «Пропаганда в Республіці Білорусь після 2020 року» розглянуто трансформацію державної інформаційної політики у відповідь на політичну кризу, що вибухнула після президентських виборів 2020 року. У підрозділі 3.1. проаналізовано нові виклики для державної пропаганди, а також зміни в наративній стратегії влади. Підрозділ 3.2. зосереджений на

внутрішньополітичних та зовнішньополітичних наслідках пропагандистських зусиль, зокрема їхньому впливові на національну безпеку та міжнародний імідж країни.

У загальних висновках висвітлено підсумкові результати дослідження.

Апробація. Здійснена під час XXX наукової викладацько-студентської конференції «Дні науки» в Національному університеті «Острозька академія» (Острог, 12-16 травня 2025 року) з темою «Ретроспектива державної пропаганди в Республіці Білорусь в період президентства О. Лукашенка», а також у опублікованій статті:

1) Ленко Л. Г. Ретроспектива державної пропаганди в Республіці Білорусь в період президентства О. Лукашенка. *Літопис Волині. Випуск №34*. Луцьк, 2025.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ ЩОДО РОЗВИТКУ ПРОПАГАНДИ ТА ЛЕГІТИМІЗАЦІЇ ВЛАДИ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

1.1. Основні механізми легітимізації влади через пропаганду в Білорусі

Республіка Білорусь є яскравим прикладом країни, де автократична влада є повністю залежною від військово-політичних подій в інших країнах. Це є фактором який значно гальмує розвиток держави і не дає можливість для прогресу політичних інституцій країни. Простими словами, в Білорусі відсутня політична воля до змін, в першу чергу у самої влади. Оскільки погляди суспільства і керівних структур держави на вектор розвитку країни часто різняться, правлячі кола вдаються до різних механізмів легітимізації своєї влади. Не виключенням є і президент Республіки Білорусь – Олександр Лукашенко. Як до, так і після 2020 року, принципи легітимізації своєї влади так званий президент не змінив. Звичайно, з огляду на ситуацію в країні та за її межами, змінилися підходи і окремі наративи, але не механізми. Як і раніше, залишається актуальною проблема державного контролю ЗМІ та введена цензура.

Такий стан речей не дозволяє розвивати свободу слова в країні, а отже і зменшується кількість альтернативних думок, що напряду веде до медіа блокади більшої частини населення Білорусі на території країни. Одним з останніх ініціатив влади в цій сфері став Закон Республіки Білорусі «Про засоби масової інформації» [31]. Цим нормативним актом держава Білорусь фактично обмежує роботу іноземних ЗМІ в країні. Зокрема, документ розширює перелік підстав для анулювання свідоцтва про державну реєстрацію ЗМІ та обмеження доступу до інтернет-ресурсу, мережевого видання й новинного агрегатора. На введення в дію цього закону відреагувала і пресслужба так званого президента Лукашенко.

За її словами «документ спрямований на вдосконалення механізмів захисту національних інтересів у медіасфері, а також розширення інструментів для реагування на недружні дії щодо Білорусі» [50].

Окрім цього, частим явищем на білоруському телебаченні є інсценування народної підтримки. Правлячий режим часто організовує марші та мітинги на свою підтримку, які подаються як «спонтанні» й масові прояви підтримки з боку населення. Такі заходи демонструються на державних ЗМІ, щоб створити враження загальної згоди й консолідації суспільства навколо правлячої еліти. Попри всю критику політики «закручування гайок» в Білорусі, продовжуються переслідування незалежних журналістів та медіаактивістів. Прикладом такої політики за останній час може слугувати спецрозслідування білоруського слідчого комітету проти журналістів Ірини Чернявки та Олександра Киркевича [12]. Ірину Чернявку звинувачують у сприянні екстремістській діяльності, в той час Олександр Киркевичу інкримінують сприяння екстремістській діяльності. Цікавим фактом є те, що більшість подібних справ ведеться проти активних громадян, які приймали участь у протестах 2010-го, 2020-го та інших років. Така велика кількість невдоволених громадян впродовж багатьох років була викликана відсутністю змін в країні.

Через це в Білорус розвився один з основних механізмів впливу на населення – культ особи. Значна частина державного апарату, медіа та публічного дискурсу зосереджені на прославленні особистих досягнень О. Лукашенка і таким чином створюють йому імідж сильного лідера та незамінної людини для стабільності й розвитку країни. В цьому контексті слід зазначити, що вищезгаданий механізм є багатоплановим і складається з декількох елементів, як от «образ простого народу». Про цей аспект цього методу впливу на широку аудиторію поговоримо в наступних розділах.

Тим не менш, продовжуючи розбір основних механізмів пропаганди, слід видалити такий політично вагомий чинник як дискредитація опозиції. Такі дії зі

сторони правлячих кіл відбувалися як до, так і після 2020 року. Останнім прикладом таких дій є заведення кримінальних справ щодо «22 осіб, які приєдналися до діяльності Тихановської та її прибічників з захоплення державної влади в Республіці Білорусь неконституційним шляхом» [35]. В пропагандистському контексті, цей підхід до позиції дає можливість звинувачувати останню у неспроможності керувати державою, слабкість її лідера та контрольованість останнього західними країнами. Ми поступово переходимо до ще одного наративу державної влади в Республіці Білорусь – образ зовнішнього ворога. Цей аспект не є притаманним тільки Білорусі, а бере своє коріння з російської федерації. Саме з цієї країни цей наратив перейшов до республіки, адже першочергова риторика О. Лукашенка була напрямлена на пошук балансу між інтересами всіх зацікавлених сторін [75]. Втім, перехід до наративу про зовнішнього ворога в Республіці Білорусь є частиною ширшої стратегії, яка довела свою ефективність у російській політичній системі, де образ зовнішньої загрози відіграє роль консолідуючого фактору.

Використання цього наративу в Білорусі допомагає владі виправдовувати жорсткі заходи контролю та репресій, а також створює у суспільстві атмосферу страху перед зовнішнім втручанням, зокрема з боку країн Заходу. Риторика Лукашенка про «ворогів держави» все більше підпорядковується російській моделі, яка акцентує увагу на захисті «суверенітету» та відстоюванні «традиційних цінностей». Лукашенко, усвідомлюючи ефективність цього наративу для легітимізації своєї влади, поступово відходить від концепції багатовекторної зовнішньої політики, яку активно просував на ранніх етапах свого президентства. Наразі, завдяки тісній співпраці з росією та акценту на «зовнішній загрозі», він отримує не тільки політичну, але й економічну підтримку, що дозволяє зберігати економічну стабільність в країні попри санкції та обмеження.

Хоч і з меншою силою, але на легітимізацію О. Лукашенка при владі продовжують впливати історичні наративи та обіцянки про розвиток соціальних програм та економічне зростання країни. На тлі політичних та економічних криз у сусідніх країнах, риторика Лукашенка про «мирне небо» над Білоруссю та «незалежний курс» досі знаходить відгук у певної частини населення. Соціальні програми, які пропонує Лукашенко, разом із обіцянками стабільної заробітної плати, доступної освіти та охорони здоров'я, спрямовані на утримання підтримки серед старших та більш консервативних верств населення, для яких такі соціальні гарантії є пріоритетом. Економічне зростання та розвиток промисловості Лукашенко неодноразово використовував як доказ своєї здатності захищати інтереси країни і відстоювати її економічний суверенітет. Багато громадян продовжують вірити в цей наратив, пов'язуючи стабільність із відсутністю значних змін у керівництві країни.

Отже, можемо констатувати, що основні методи легітимізації режиму О. Лукашенка включають державний контроль медіа, створення культу особистості та інсценування підтримки населення. Закони, які обмежують свободу ЗМІ, допомагають запобігти критичним поглядам у суспільстві, а пропаганда підсилює образ Лукашенка як незамінного лідера. Також широко застосовується риторика «зовнішнього ворога», що сприяє мобілізації суспільства та обґрунтовує репресії. Втім така практика керування державою є досить розвиненою і в інших країнах з автократичним типом правління. Про приклади таких країн та їх спільні та відмінні риси з режимом в Білорусі, поговоримо далі.

1.2. Пропаганда та легітимізація влади на прикладі інших авторитарних режимів

Розглянувши основні механізми легітимізації влади в Білорусі, доречним буде провести відповідні паралелі з країнами, правлячі кола яких сповідують

подібні методи утримання на чолі держави. В світі залишається велика кількість країн, які сповідують автократичні методи правління. Підтвердженням цього може стати рисунок під назвою «Індекс демократії в країнах станом на 2024 рік» [39].

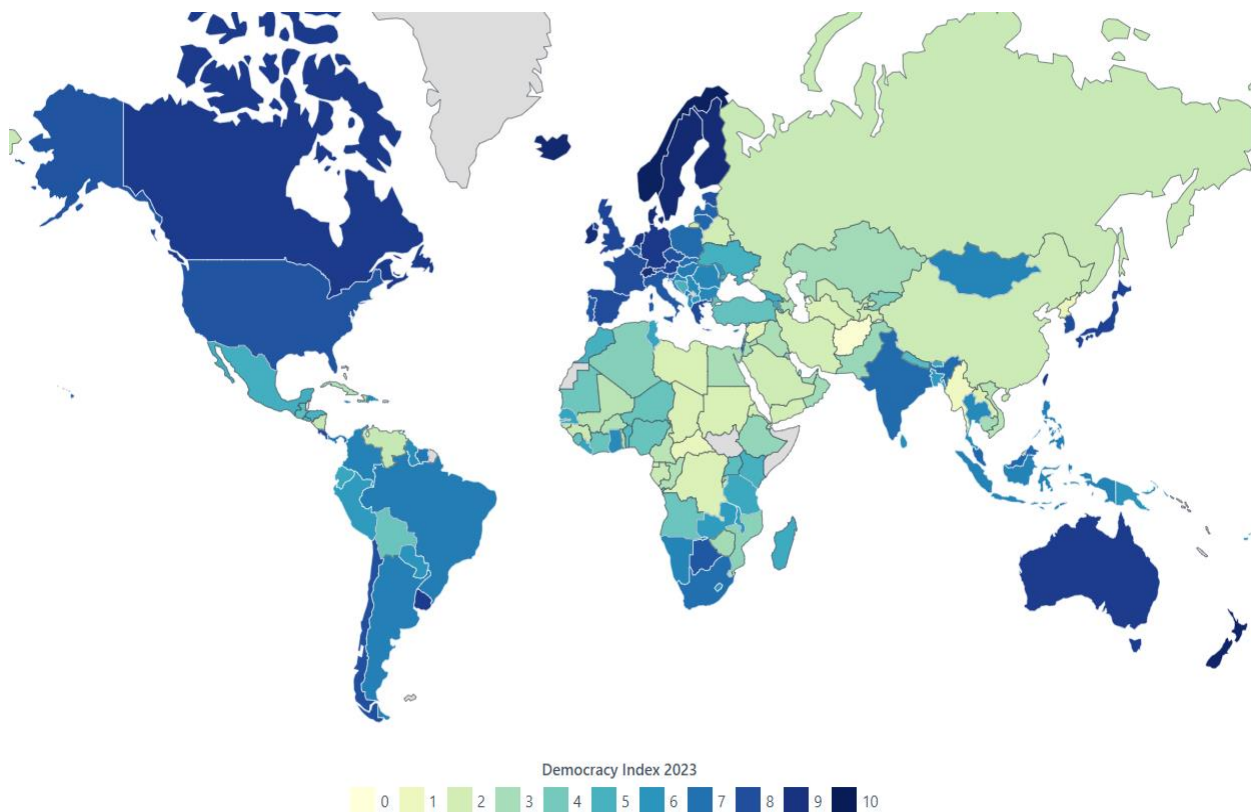

Рисунок 1.1 – Індекс демократії в країнах станом на 2024 рік

Як ми можемо бачити, більше 20 країн мають досить низький рівень розвитку демократичних інституцій, що дає нам можливість проаналізувати особливості режиму в республіці Білорусь у порівнянні з іншими державами. Серед усіх країн з автократичним стилем правління, було обрано п'ять країн для висвітлення їх механізмів втримання при владі. Ними стали: росія, Венесуела, Туркменістан, Казахстан та Китай. Розпочнемо з першої країни.

Росія. Ця країна була очевидним і необхідним варіантом для аналізу її механізмів утримання при владі. Саме рф є родоначальницею і головною рушійною силою до змін в цій сфері для Республіки Білорусь. З огляду на це, ці дві країни мають багато спільних точок дотику в питанні легітимізації влади.

Першою з них є «культ особи». Уся пропагандистська риторика обох держав побудована навколо фігур лідерів – володимира путіна в росії та Олександра Лукашенка в Білорусі. Вітчизняні медіа обох країн активно намагаються врятувати існуючий образ сильного, мудрого керівника, який діє в інтересах нації і без якого країна не зможе зберегти стабільність. Проте в цьому наративі все ж присутні деякі ідеологічні відмінності. У росії легітимізація в. путіна базується на концепціях його «величі» як нащадка історично великої та могутньої країни. Саме тому він в своїх виступах часто апелює до радянського минулого та ролі рф як великої держави на світові процеси. Натомість в Білорусі, особливо до подій 2020 року, О. Лукашенко зосереджується більше на «стабільності» та соціальній безпеці, намагаючись позиціонувати себе як захисника від хаосу і нестабільності всередині своєї країни. І в цьому є принципова різниця двох, на перший погляд, ідентичних наративів.

Що безапеляційно є повністю ідентичним для двох країн, так це тотальний контроль над медіа. І в росії, і в Білорусі держава жорстко контролює інформаційний простір. Незалежні ЗМІ та журналісти піддаються репресіям, арештам і переслідуванням. Усе це допомагає обмежити поширення критичної інформації та посилює вплив державної пропаганди на громадську думку. Втім останнім часом рф почала ще жорсткіше обмежувати будь-які ЗМІ, які мають альтернативні погляди на життєво важливі державні наративи, тому на цьому тлі ситуація в Білорусі є дещо кращою.

Для обох режимів характерне створення образу зовнішньої загрози, яка нібито ставить під удар незалежність і безпеку кожної з держав. Зокрема, політика Заходу та «втручання» західних країн виявляються основними темами, які обґрунтовують репресії і суворі заходи всередині країн. Такий стан справ ми маємо на сьогодні, але якщо поглянути в недалеке минуле Республіка Білорусь в цьому питанні вела себе дещо стримано. Підтверджуючи цей наратив, росія використовувала агресивну зовнішню політику для демонстрації сили та

відстоювання своїх геополітичних інтересів, що є частиною легітимації влади. В той же час треба зауважити, що Білорусь навпаки, економічно та політично залежала від підтримки росії, що обмежувало можливості для самостійної легітимізації. Тому О. Лукашенко довгий час зберігав багатовекторну політику, але після 2020 року його залежність від Кремля значно зросла, і це значно вплинуло на внутрішню риторику, зокрема в контексті згаданого наративу.

Для обох країн не є новою тема дискредитації опозиції і побудови на цій діяльності низки пропагандистських наративів. Російський і білоруський уряди різними методами дискредитують опозиційні сили, представляючи їх як «агентів Заходу» або радикалів, що прагнуть дестабілізувати країну. Такий підхід допомагає виправдати арешти опозиційних лідерів і подавати протестні рухи як небезпечні для суспільства. Втім, у політиці двох країн щодо цього питання є деякі відмінності. В росії політична система має більш формалізовану структуру із багатопартійною системою, хоча вона й контрольована і не є конкурентною. У Білорусі ж опозиція практично усунута з політичної арени, а роль інших політичних партій зведена до мінімуму, тому О. Лукашенко використовує більш прямий контроль над всією системою зокрема і наративами, які просуваються в суспільство.

Можемо простежити, що росія та Білорусь мають схожі підходи до легітимізації влади через авторитарні механізми, однак кожна з країн використовує власні акценти та методи відповідно до своїх історичних і політичних умов. Також треба зауважити, що думка про ідентичність наративів двох країн є хибною, принаймні в контексті легітимізації влади обома лідерами.

Венесуела. Ця країна завжди вирізнялася нестабільною внутрішньодержавною ситуацією. Наразі у Венесуелі продовжується авторитарна риторика започаткована Уго Чавесом ще у 1999 році. Саме за його правління яке продовжувалося 14 років була розроблена більш жорстка пропаганда з легітимізації влади. Загалом створена система поєднує

соціалістичну риторику, централізацію влади, контроль над ЗМІ та переслідування опозиції, що забезпечує режиму жорсткий контроль над суспільством. Як вже було згадано раніше, цей режим схожий на ситуацію в Республіці Білорусь в контексті жорстких обмежень та довго правлячих лідерів. Перш за все, започатковану Уго Чавесом централізовану систему управління унаслідував нинішній президент країни – Ніколас Мадуро. Він продовжив цю тенденцію, підпорядкувавши національні інституції інтересам режиму. Законодавча влада була фактично нейтралізована, а Конституційна асамблея, створена Мадуро в 2017 році, взяла на себе повноваження парламенту, обмежуючи роль опозиції. Питання альтернативної точки зору як і в Білорусі жорстко присікається. Для цього репресивний апарат використовує Службу національної розвідки (SEBIN) для придушення політичної активності [21]. Через це багато активістів були затримані або змушені залишити країну.

Безперечно одним з яскравих прикладів незаконного утримання при владі є фальсифікація результатів виборів. Як і для Білорусі, так і у Венесуелі це не є новим явищем. Здебільшого вибори в країні проходять із серйозними порушеннями, включаючи маніпуляції, залякування виборців і обмеження доступу до чесного спостереження. Таким чином, вибори 2018 року на яких Ніколас Мадуро був переобраний, піддалися нищівній критиці міжнародною спільнотою [23]. Правлячий уряд продовжує обмежувати доступ до виборчих процесів міжнародним спостерігачам, що дозволяє владі проводити голосування під повним контролем.

Щодо свободи слова та незалежних ЗМІ ситуація продовжує погіршуватись. Так як і Білоруські канали такі як БелТа, державні канали Венесуели VTV та міжнародний канал Telesur працюють як засоби масової пропаганди, поширюючи інформацію яка напрямлена на підтримку уряду і підсилюють наративи про успіхи влади як всередині країни, так і поза її межами. Щодо незалежних ЗМІ, то вони перебувають під жорстким контролем або

постійним тиском, щоб не допустити поширення критики. Це забезпечує одностороннє інформування суспільства і допомагає зміцнювати легітимність влади [4].

Попри велику кількість схожих елементів з легітимізації влади в обох країнах, існують і кардинальні відмінності в підґрунті таких маніпуляцій громадською свідомістю. І першу роль в контексті Венесуели грає «Боліваріанська революція», яку започаткував Уго Чавес. Вона була спрямована на подолання бідності та підвищення рівня освіти та якості охорони здоров'я. Саме у 2000-х роках було розпочату програму «Боліваріанських місій». Їх головною сутністю був комплексний підхід до подолання бідності, з тим, щоб не обмежувались окремими паліативними заходами, забезпечити комплексний розвиток соціальної сфери Венесуели [14]. Мадуро ж продовжує введену ідеологію «Боліваріанської революції» і продовжує спиратися на ліву ідеологію, антиімперіалізм та соціалістичний принцип. За рахунок такої політики він отримує підтримку у низових верствах населення, а через пропагандистську діяльність намагається переконати інших громадян в правильності вектора розвитку країни. Натомість у Білорусі О. Лукашенко акцентує увагу на стабільності та традиційних цінностях. Ще одною принциповою відмінністю яка сприяє втриманню при владі є більша міжнародна підтримка лідера Венесуели.

В той час як Білорусь після президентських виборів, спроби перевороту та сприянні військовій інтервенції РФ в Україну залишилась в більшій мірі ізольованою від міжнародного співробітництва, керівництво Венесуели має хоч і обмежену, але вагому регіональну підтримку. Активно підтримуються тісні відносини з іншими латиноамериканськими державами, такими як Куба. Також Венесуела отримує підтримку від таких країн як Росія і Китай. Тому країна, зокрема Мадуро, може апелювати до «південноамериканської єдності» та автономії, в той час як О. Лукашенко має тільки одного міжнародного партнера

– росію. Це становище робить легітимізацію влади в Білорусі менш ґрунтовною, на відміну від Каракаса.

Отже, можемо зробити проміжний висновок, що обидва режими використовують подібні методи легітимізації влади через пропаганду і репресії, однак відмінності в історичних і культурних обставинах відіграють ключову роль у формуванні їхніх підходів. Венесуела апелює до лівих ідей і боліваріанської ідеології, тоді як Білорусь зосереджена на стабільності й відданості радянській спадщині.

Туркменістан. Ситуація в цій країні щодо пропаганди є доволі унікальною з точки зору нетрадиційного авторитарного режиму. Окрім вже звичних важелів впливу як інформаційний, ідеологічний та репресивний, ця країна агресивно використовує економічний аспект в пропаганді легітимізації влади. Туркменістан є однією з найбільш закритих держав світу з авторитарним режимом, який будується на культі особистості лідера, використанні репресій, контролі над інформацією та унікальній політиці нейтралітету. Першим і одним з найважливіших аспектів у просуванні своєї внутрішньодержавної пропаганди є наратив про «універсального лідера».

Цей підхід був запропонований першим президентом країни Сапармуратом Ніязовим і згодом перейнятий нинішнім лідером держави – Гурбангулою Бердимухамедовим. Сам С. Ніязов після обрання його на пост президента проголосив себе головою всіх туркмен світу. Окрім цього, його власну книгу під назвою «Рухнама» почали вивчати всі без виключення громадяни країни: від дітей, до людей похилого віку. Як і всі медіа Туркменістану зараз, вона проповідує жорсткий націоналізм і безальтернативність обраного вектору розвитку країни. У 1998 році було відкрито арку нейтралітету, що було символом незалежного і стрімкого зростання держави. Ця подія не залишилась не поміченою в ЗМІ і масово висвітлювалась на всіх державних каналах як символ успіху керуючих еліт.

Загалом Туркменістан вкладає велику кількість коштів у грандіозні архітектурні проєкти з метою створення хибного уявлення громадян про правильний вектор розвитку країни. Ще одним прикладом існування в країні культу особистості є кількість пам'ятників з особистим образом тодішнього президента, які склали близько 14 тисяч одиниць.

Подібну політику з точки зору «універсального лідера» продовжує вести і нинішній президент Туркменістану Г. Бердимухамедов. Деякі підходи залишились незмінними, а в деяких аспектах пропаганда культу особистості значно еволюціонувала. На рівні з О. Лукашенком який порівнює себе з «сільським чоловіком», «колгоспником», «трактористом» та іншими виразами які підкреслюють його простоту, Г. Бердимухамедов активно просуває свою особу в усіх сферах діяльності держави. Прикладами таких самоназв можуть бути: «захисник традицій і культури», «видатний діяч в медицині та науці», «будівельник нової ери». Хоча наративи які висвітлюються в державних ЗМІ є досить схожими, інтенсивність їх трансляції в Білорусі значно поступається Туркменістану. Відео з лідером цієї країни заповнили як державні канали, так і простори інтернету [71]. Такий агресивний підхід до просування своєї особистості та утримання при владі є всеохоплюючим та безальтернативним, що значно закріплює образ Г. Бердимухамедова серед громадян.

Можемо констатувати, що на відміну від інших авторитарних режимів, таких як у Білорусі, де культ особистості має більш обмежений характер, Туркменістан характеризується агресивним просуванням іміджу лідера через різні сфери життя. У країні широко застосовується репресивний апарат, суворий контроль над інформацією та архітектурні проєкти, які мають символізувати успіх і незалежність держави. Економічний аспект також відіграє значну роль у легітимізації влади через пропаганду. Грандіозні будівельні проєкти та велетенські пам'ятники стають візуальним підтвердженням успішності політики чинного президента, що зміцнює його авторитет.

Таджикистан. Станом на 2023 рік, Таджикистан займав 156 місце зі 167 згідно статистики індексу демократії в світі [74]. Треба зазначити, що Білорусь в цьому списку опинилася не набагато вище – 151 позиція [58]. Тому, на мою думку, ці країни буде доречно порівняти з точки зору управління країною. Авторитарні режими Таджикистану та Білорусі мають багато спільних рис. Проте, не дивлячись на схожість у поглядах на управління країною, вони мають досить суттєві відмінності в політичній, соціальній та економічній сферах, що безумовно впливає на особливості управління та способи легітимізації влади.

Цікавим фактом є те, що президент Туркменістану Емомалі Рахмон, так само як і О. Лукашенко, прийшов до влади у 1994 році і по цей день є дійсним президентом країни. В Конституції Республіки Туркменістан зазначено, що президент країни може бути переобраний необмежену кількість разів. Строк правління нинішнього президента закінчується у 2027 році. Поправки в Конституцію, присвоєння собі найвищих нагород в країні та вмiла пропаганда зробили Емомалі Рахмона «батьком нації». Майже ідентичний наратив ми можемо простежити і в Білорусі. Рівень свобод в країні залишається на низькому рівні. Уряд Рахмона відомий жорсткими репресіями проти опонентів. В країні відбуваються системні арешти опозиційних лiдерів, активiстів і журналістів. Державні ЗМІ домінують у країні, а інтернет-контент підлягає суворій цензурі. Щось подібне намагається побудувати і О. Лукашенко в Білорусі. Заважає цьому більш розвинене громадянське суспільство, яке в Таджикистані майже відсутнє.

Подібною також є економічна політика обох країн, особливо після переорієнтування Білорусі в більшій мірі на російський ринок у 2022 році. Економіка Таджикистану залежить від грошових переказів трудових мігрантів, головним чином із росії. Звичайно, в Білорусі економічна ситуація набагато краща, але також простежуються тенденції до все більшої залежності від російських енергоресурсів і фінансової підтримки. Як є парадоксально, але саме цей чинник як в Таджикистані, так і Білорусі, дозволяє в окремих аспектах життя

підсилювати позиції правлячих режимів. В Білорусі здебільшого через вмилу пропагандистську діяльність та переслідування опозиційних сил, а в Таджикистані через мінімізацію соціального напруження, адже мігранти рідко беруть участь у внутрішньополітичному житті.

Можемо констатувати, що обидва режими мають спільні риси, такі як репресивний апарат, централізація влади, контроль над медіа та обмеження громадянських прав. Проте відмінності в економічному, геополітичному й культурному контекстах визначають специфіку кожного з режимів. У Таджикистані влада значною мірою спирається на традиційні та релігійні цінності, тоді як у Білорусі акцент зроблено на стабільності й боротьбі з «західними впливами».

Казахстан. На відміну від таких країн як Венесуела та Туркменістан, Казахстан не є ізольованою країною, що дає змогу розширювати методи легітимізації влади через пропаганду та інші механізми. Довгий час при владі в цій країні перебував Нурсултан Назарбаєв, а саме з 1990 і по 2019 роки. Такий період правління спонукав до впровадження провладних наративів серед населення для легітимізації своєї влади. Саме Н. Назарбаєв започаткував в Казахстані «культ особистості», що дуже сходе на те, що відбувається за правління О. Лукашенка в Білорусі. Термін «elbasy», що означає лідер нації, був навіть включений в законодавство країни [17]. Тим не менш, такий статус першого президента країни перестав бути чинним після його скасування нинішнім лідером – К. Токаєвим [32]. Проте, такий чин окремої людини в країні безперечно став одним з головних ідеологічних чинників які впливали на казахське суспільство.

За каденції Н. Назарбаєва було чимало інфоприводів, які можна розцінювати як пропаганду своєї незамінності. Одним з таких прикладів є перейменування столиці країни з назви Астана у Нур-Султан [30]. Це було зроблено після уходу першого президента з поста у 2019 році з метою

увіковічення його як людини яка започаткувала зростання Казахстану. Саме цей наратив є найпоширенішим серед всієї пропагандистської діяльності владних структур. У своїй пропаганді влада Казахстану підкреслює ідею унікального «казахського шляху» розвитку, який передбачає поєднання національних традицій та модернізації. Це допомагає створити образ країни як унікальної і самобутньої, а лідерів — як носіїв цієї ідеології. На рівні з цим наративом йде й інший — економічне процвітання. Пропаганда активно використовувала економічний успіх Казахстану як підтвердження правильності політичного курсу. Протягом періоду високих цін на нафту, влада демонструвала стабільне економічне зростання та зростання рівня життя як ознаку ефективного управління. В цьому контексті слід згадати про програму «Казахстан-2050».

Одразу в назві можемо простежити, що акцент зроблений на довгостроковій перспективі, а отже правильному політичному векторі держави. Окрім ідеологічного та економічного чиннику, ця ініціатива уряду підкреслює нову казахську ідентичність, яка поєднує національні традиції з сучасними глобальними трендами. Це використовується для створення наративу про унікальність казахського шляху розвитку, що сприяє зміцненню патріотизму серед громадян. Сама програма «Казахстан-2050» широко висвітлюється у державних медіа як стратегія національного розвитку, що підсилює її роль у пропаганді. Державні ЗМІ активно підкреслюють досягнення уряду в рамках реалізації цієї стратегії, мінімізуючи негативні наслідки економічних криз чи соціальних проблем.

Як вже зазначалося раніше, Казахстан на відміну від більшості інших авторитарних режимів не є ізольованою країною. Це дозволяє просувати свої наративи і на міжнародну арену. Організація ЕКСПО-2017 була представлена як доказ визнання Казахстану на міжнародній арені. Проведення такої події в країні, яка до цього моменту не мала значного досвіду у проведенні глобальних заходів, використовувалося як свідчення успіху внутрішніх реформ та зростання

авторитету держави. Іноземні інвестиції, зелена енергетика, активна участь Казахстану у ООН створювали уявлення про всеохоплюючий успіх політичного керівництва країни. На рівні з цим, в Казахстані продовжується впроваджуватися цензура, жорсткі придушення суспільних повстань та політичні переслідування. Прикладом цього можуть бути масові протести в країні у 2022 році на тлі збільшення цін на скраплений газ майже вдвічі. Проте це лише був один з приводів висловити своє невдоволення керівництвом держави з наступним висунуттям політичних вимог владі. Повстання були придушені, а керівництво країни не виконало політичних умов пікетувальників [24].

Китай. Принципи легітимізації влади в Китайській Народній Республіці формують складну, багатоаспектну систему, що поєднує традиції китайської політичної культури, марксистсько-ленінську ідеологію, конфуціанське мислення та сучасні підходи до управління суспільством. Центральне місце в цій системі займає Комуністична партія Китаю (КПК), яка обґрунтовує свою владу через низку ідеологічних, економічних, соціальних та технологічних інструментів, що дозволяють не лише зберігати контроль, а й створювати в суспільстві відчуття законності такого контролю [42].

Одним з головних принципів легітимізації влади є ідеологічне домінування КПК. Партія виступає єдиною політичною силою, яка представляє інтереси всього народу, запобігає хаосу, захищає національну єдність і гарантує стабільність. Ідеологічна основа влади включає марксизм-ленінізм, ідеї Мао Цзедуна, теорію «трьох представництв», концепцію «наукового розвитку» та сучасну інтерпретацію соціалізму з китайською специфікою для нової епохи — ідеї Сі Цзіньпіна, які визнані національним орієнтиром і включені до конституції КНР. Це дозволяє обґрунтувати політичну монополію партії не лише історичною необхідністю, а й сучасною ефективністю [45].

Іншим ключовим чинником легітимізації влади в Китаї є економічна ефективність. Після політики реформ і відкритості, започаткованої Ден

Сяопіном, економічне зростання стало основним джерелом суспільної підтримки КПК. Формується так званий «соціальний контракт»: населення погоджується на обмеження політичних свобод в обмін на стабільність, добробут і постійне підвищення якості життя. Зростання ВВП, масштабні інфраструктурні проєкти, стрімкий розвиток технологій і зниження рівня бідності — все це підкріплює уявлення про КПК як про ефективного керівника національного поступу.

Важливу роль у легітимації відіграє й апеляція до традиційних конфуціанських цінностей. У китайській політичній культурі зберігається уявлення про правителя як морального авторитета, що має вести народ до гармонії й порядку. Сі Цзіньпін активно використовує цей образ, позиціонуючи себе як «батько нації», який захищає суспільну стабільність, моральність і традиційні цінності. Таке уявлення підкріплює суспільну згоду з ієрархічною структурою влади та посилює терпимість до обмежень у сфері прав і свобод [41].

Ще одним потужним інструментом є державний патріотизм і націоналізм. КПК активно формує наратив про те, що саме вона є гарантом захисту Китаю від зовнішніх і внутрішніх загроз. Ідеї «національного відродження» й «китайської мрії» використовуються для консолідації суспільства, а конфлікти навколо Тайваню, Гонконгу, Сіньцзяну чи Південно-Китайського моря — як елемент мобілізації патріотичних почуттів. У цьому контексті партія позиціонується як єдиний гарант суверенітету, історичної справедливості та цивілізаційної гідності Китаю.

Значний вплив на систему легітимізації має і розвиток цифрового контролю. У Китаї діє одна з найпотужніших у світі систем нагляду, яка включає камери з розпізнаванням облич, цифрові бази даних, контроль за інтернетом і систему соціального рейтингу. Це створює не лише умови для попередження опозиційної діяльності, але й формує серед населення уявлення про повсюдну присутність держави, що дисциплінує поведінку громадян і водночас дозволяє демонструвати ефективність і модерність китайського авторитаризму.

Також важливою складовою легітимізації є використання практики керованої участі населення. Через Всекитайські збори народних представників, місцеві консультації, громадські обговорення або інтернет-платформи влада створює видимість залучення громадян до політичного процесу. Хоча реальні рішення приймаються на вищому партійному рівні, така «симуляція демократії» знижує протестний потенціал і створює відчуття, що народ має голос у державних справах [38].

Зовнішньополітичні успіхи Китай також використовуються як засіб легітимізації. Ініціативи на кшталт «Один пояс – один шлях», посилення позицій Китаю в міжнародних організаціях, інвестиції в країни Азії, Африки та Латинської Америки, технологічні прориви – все це подається як доказ глобального лідерства Китаю, досягнутого завдяки керівництву КПК.

У порівнянні з наявним режимом у Республіці Білорусь, передусім варто зазначити, що Китай також апелює до ідеї стабільності, порядку та суверенітету як ключових елементів легітимізації. У білоруському дискурсі, особливо після 2020 року, Китай почав відігравати роль стратегічного партнера, який відкрито підтримував владу Олександра Лукашенка в момент її найбільшої вразливості — після масових протестів і політичної кризи. Ця підтримка мала символічне значення: КНР не просто визнає чинну білоруську владу, а й засвідчує свою солідарність із країнами, які відкидають західні моделі трансформацій. У білоруському інформаційному просторі така позиція Пекіна використовується для підтвердження «міжнародної легітимності» Лукашенка, який, мовляв, не ізолюваний, а, навпаки, має підтримку з боку впливового глобального гравця.

Висновки до розділу 1

Аналіз механізмів легітимізації авторитарних режимів на прикладі Білорусі, росії, Венесуели, Туркменістану та Казахстану дозволяє зробити кілька

ключових висновків, що ілюструють спільні та відмінні риси цих держав. Всі розглянуті країни мають подібні підходи до утримання влади, зокрема через пропаганду, державний контроль над медіа, створення культу особи, дискредитацію опозиції та використання наративу зовнішньої загрози. Однак, відмінності у політичних умовах, історичному контексті та економічному становищі визначають певні унікальні аспекти кожного режиму.

Тож можемо виокремити спільні та відмінні риси наведених вище авторитарних режимів. Першою спільною рисою усіх режимів є контроль над інформаційним простором. Усі розглянуті країни використовують жорсткий контроль над медіа для обмеження критичної інформації. Незалежні ЗМІ піддаються репресіям, а державні канали поширюють пропаганду, що спрямована на підсилення легітимності правлячих еліт. Інший спільний аспект – культ особи лідера. У наведених вище країнах часто формується культ особи. В Білорусі, росії та Туркменістані це є ключовим елементом легітимізації влади. Лідери зображуються як незамінні, мудрі керівники, що діють в інтересах нації, що дозволяє утримувати підтримку значної частини населення. Невідмінним аспектом більшості авторитарних режимів є дискредитація опозиції та репресії. Всі згадані країни активно дискредитують опозицію, подаючи її як загрозу для стабільності держави. При цьому використовуються кримінальні переслідування, залякування, арешти та навіть вигнання з країни, що забезпечує придушення альтернативних точок зору. Звичайно в кожній країні наступний наратив відіграє різні ролі, але попри це він існує і має спільні риси. Ним є націоналістична риторика та образ зовнішнього ворога. Його здебільшого використовують для мобілізації суспільства навколо влади. Це дозволяє виправдовувати репресії та жорсткі заходи контролю, а також створювати відчуття загрози з боку Західних держав або інших геополітичних конкурентів.

Також існують відмінні риси, які притаманні тій чи іншій країні. Наприклад, економічна база та соціальні програми. У такій країні як Венесуелі,

на відміну від Білорусі та росії, легітимність влади частково ґрунтується на соціальних програмах, започаткованих ще за часів Уго Чавеса. Вони спрямовані на боротьбу з бідністю та підвищення рівня соціального забезпечення, що дозволяє уряду Мадуро зберігати певний рівень підтримки серед бідних верств населення. Відмінним фактором є й ідеологічне наповнення наративів. росія використовує риторику величі імперії та націоналізму, апелюючи до радянського минулого та ролі країни на світовій арені. Натомість в Білорусі, особливо до 2020 року, акцент робився на стабільності та соціальній безпеці, зображуючи О. Лукашенка як захисника від хаосу. В Туркменістані та Казахстані більше уваги приділяється національним традиціям та культурі як засобу легітимізації. Також, відповідно до рівня авторитарності кожної з країн, можемо простежити різницю в активності репресивних заходів. В Білорусі репресії щодо опозиції є відвертими та жорсткими, тоді як у Казахстані та Венесуелі влада намагається створити видимість легітимності через проведення контрольованих виборів та використання маніпулятивних методів. Багато спільного в питаннях легітимізації влади між Білоруссю та Китаєм. Обидві держави здійснюють жорсткий контроль над медіапростором. У обох випадках основна мета – формування позитивного образу влади, блокування критичних наративів і дискредитація опозиції. Попри те, що масштаби країн відрізняються, в обох державах формується персоналізований образ лідера як символу стабільності й добробуту. Але є і ті аспекти легітимізації влади, які значно відрізняються. Головний їх аспект полягає в тому, що Китай адаптує стратегії інформаційного впливу, використовуючи при цьому сучасні інструменти, які дозволяють режиму залишатися стійким навіть у мінливих умовах.

Таким чином, хоча автократичні режими мають спільні риси, вони також демонструють суттєві відмінності, які залежать від національного контексту. Це свідчить про те, що ефективність легітимізаційних заходів значною мірою залежить від специфіки кожної країни, її історії та політичних традицій.

РОЗДІЛ 2

ПРОПАГАНДА В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ ДО 2020 РОКУ

2.1. Історія розвитку пропаганди в Республіці Білорусь з 1994 по 2019 роки

У 1990-х роках ситуація з президентством О. Лукашенка була абсолютно протилежна тій, що ми маємо зараз. Його політична кар'єра починалася саме в цих роках. У 1990 році його обрали депутатом Верховної Ради БРСР. Під час перебування на цій посаді він критикував правлячий режим, а саме голову Ради міністрів В'ячеслава Кебича і голову Верховної Ради Станіслава Шушкевича. Головними критеріями для критику були: авторитаризм та комуністична ідеологія. У 1991 О. Лукашенко навіть випустив статтю під назвою «Диктатура: білоруський варіант?». Таку візію майбутнього можна вважати початком значних трансформацій в Білорусі. В цій праці нинішній «президент» країни зароджує наратив «жорсткої руки» та єдиного правильного рішення.

Підтвердженням цього можуть бути цитати з праці: «Где свобода предпринимательства? Где свобода торговать? Где свобода установления цен?»; «... экономический популизм. Зарплату увеличиваем в два раза. Всех защитим (правда, неизвестно, от кого?). Кстати, за счет чего? За счет падения производства, за счёт десятков тонн не подкреплённых товарами "пустых" денег? К чему это ведет?» [57]. Таких висловів майбутнього диктатора в роботі надзвичайно багато, і на той момент, він вважався тією людиною яка справді може вивести країну з кризи, через що він отримував значну підтримку серед населення. Найцікавішим є те, як саме О. Лукашенко закінчує свою статтю, адже це немає нічого спільного з нинішньою ситуацією в країні. «Снова и снова убеждаюсь, что, решившись шесть лет назад на перестройку, демократизацию общества, надо было начинать с людей, душой и сердцем поддержавших новое. А мы хотели совершить перемены руками тех, кто довел страну до ручки. Увидев, чем грозит это новое, сегодня они, используя трудности и хаос, которые сами же и создали (ведь смотрите: у нас в Белоруссии нет нигде у руководства новых сил, везде кадры тех «золотых» лет), убеждают своей пропагандой, что к этому привели демократы. Ведь основные средства массовой информации до сих пор в их руках. Хочу сказать однозначно и успокоить тех, кто хочет перемен: демократически настроенные депутаты в Верховном Совете работают на совесть. Если же что-то порой не получается, то не из-за того, что не хотим, а потому, что сегодня нас пока еще меньшинство. Народ должен понять, что нам очень и очень нелегко. Наши силы всегда укрепляет то, что мы чувствуем поддержку наших избирателей. Вместе мы сила. И когда своими действиями власть имущие консервативные силы пытаются вернуть нас к прошлому и кто-то думает, что жизнь при этом будет лучше, - отбросьте эти мысли. Мы-то, может, и протянем. Но что оставим нашим детям?» [62]. Якщо більш детально вчитатись в роботу, можемо простежити, що в ній висвітлюється більша частина

існуючих наразі наративів, які і по цей день допомагають легітимізувати владу в одних руках.

Маючи потужну передвиборчу компанію яка акцентувала увагу на головних суспільних проблемах на той час, О. Лукашенко успішно виграв вибори з величезним відривом від свого найближчого конкурента В'ячеслава Кебича. Нинішнього «президента» країни підтримало близько 56 % населення країни [62]. При вступі на посаду, багато хто в суспільстві не звертав уваги на кулуарні речі, а концентрувався на візії кандидата в президенти. А дарма. В той же період, один з депутатів, а саме Сергій Антончик, нещадно розкритикував О. Лукашенка, звинувачуючи його у корумпованому оточенні. Ці новини швидко розійшлися в пресу, але спроби опублікувати вищезазначену доповідь було різко припинені. Це можна вважати початком впливу О. Лукашенка на вільну пресу в країні. Як наслідок, багато газет вийшли з «білими плямами» – із заголовками, але без тексту там, де мала бути доповідь Антончика [1]. Підтвердженням цього є рисунок 2.1. – ««Біла пляма» на місці стенограми в газеті «Звязда» у грудні 1994 року», де наочно показано наслідки таких дій О. Лукашенко [1]. Після того, як низка видань все ж опублікувала доповідь, адміністрація президента відповіла репресіями – видавництву «Будинок Друку» заборонили друкувати 12 незалежних газет [1].

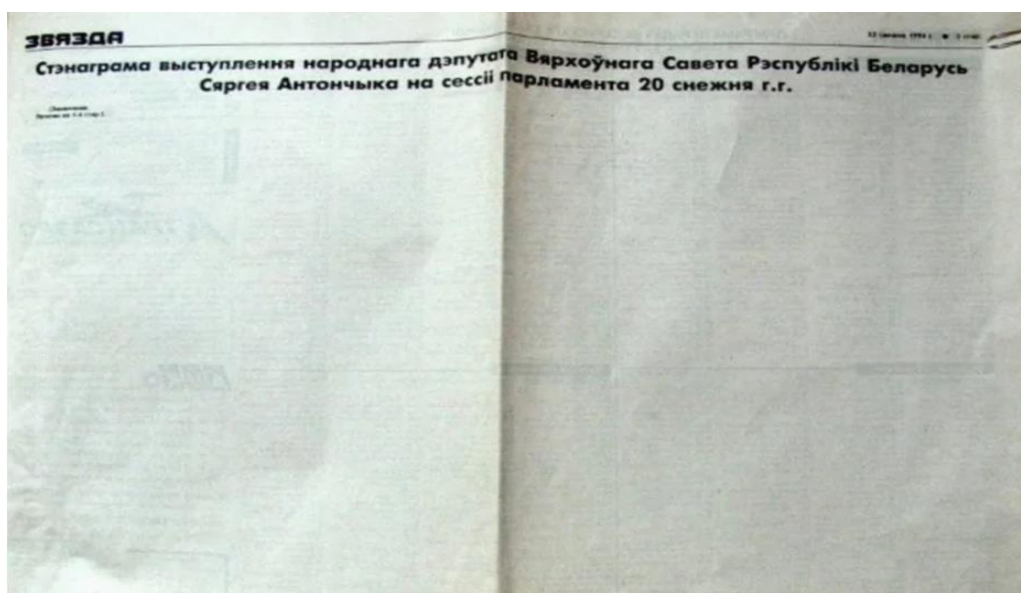

Рисунок 2.1 – Біла пляма на місці стенограми в газеті Звезда у грудні 1994 року

Незважаючи на всі вищезгадані події, політична підтримка та кар'єра О. Лукашенко йшла вгору. Існуючі симпатії підкріплювали і такі інциденти як інсценування нападу і замах на вбивство, ще тоді кандидата в президенти, що викликало захоплення серед населення та впевненість у правильності вибору [48]. Але все стало складніше після початку розвалу команди О. Лукашенко у 1996 році і переходу більшості її представників до опозиції. Це стало початком активної боротьби з опозиційними силами в країні, що поступово перейшло в наратив, який і по цей день еволюціонує в залежності від політичної ситуації.

Саме в цей період був проведений другий в історії країни референдум, на якому були винесені питання ініційовані як президентом, так і парламентом [36]. З однієї сторони можна сказати, що референдум є законним виявлення бажань громадян, але Лукашенко користуючись своїм статусом на той час, зміг знайти для себе вигоду під час проведення такого заходу. Президентом було ініційовано для розгляду чотири питання. Одне з них напряду стосувалося продовження легітимізації його на посаді. Він мав таке формулювання: «про внесення змін і доповнень до Конституції, які значно розширювали повноваження президента». Знов ж таки, користуючись своєю популярністю і авторитетом серед суспільства, цю поправку було прийнято. «За» проголосувало 70,45 % виборців, «проти» – 9,39 %. Після цієї події був однозначно закріплений наратив «я змушений взяти більше повноважень для захисту стабільності країни». Внаслідок ще більшого закріплення своєї влади, Лукашенко продовжив тиск на опозиційні сили та інформаційну кампанію щодо їх маргіналізації. Натомість, вже у 2004 році під час проведення ще одного референдуму, було скасовано обмеження на кількість президентських термінів [34]. Таким чином був закріплений наратив 1999 року: ««Народ довіряє мені, і я залишаюся при владі для захисту їхніх інтересів».

Подія яка стала приводом до появи ще одного ключового наративу для легітимізації свої влади сталася у 1999 році. Між росією та Білоруссю було підписано договір про створення Союзної держави, який передбачав поетапне заснування єдиного політичного, економічного, військового, митного, валютного, юридичного, гуманітарного та культурного простору. У зв'язку з цією подією з'явився наратив який і по цей день має велике значення для легітимізації Лукашенка. Його суть у наступному: «Союз із росією забезпечить економічну стабільність і безпеку». Це дозволяло йому позиціонувати себе як людину, яка веде Білорусь у світле майбутнє.

Подією яка створила новий виток у розвитку політики, а отже і наративів в Білорусі, стали президентські вибори 2010 року. Їх офіційно можна вважати кінцем епохи відносної лібералізації. Не дивлячись на те, що на пост президента на початку претендувало аж 10 осіб, всі кандидати програли О. Лукашенко. Після цієї події почалася ера репресій, пов'язаних з протестами. Вони ж виникли через невдоволення населення результатами виборів. Новообраний на той час президент зазначав, що всі вислови в адресу його нелегітимності і ті протести, які відбуваються в країні, фінансуються іншими країнами. Таким чином, з'явився всім дуже відомий наратив: «протести фінансуються Заходом, який хоче зруйнувати нашу країну. Тільки я можу гарантувати стабільність під час економічної кризи».

Загалом у період з 2010 по 2020 роки, політична діяльність керівництва Республіки Білорусь неодноразово змінювалась. На початку цього періоду домінував наратив про стабільність і процвітання під керівництвом Олександра Лукашенка, однак поступово зростало невдоволення молоді, середнього класу та частини інтелігенції, що викликало заклики до демократичних реформ і зміни політичного курсу. Це призвело до необхідності видозмінення деяких наративів. Зокрема, стався перехід від ідеології «єдиного народу» до виокремлення окремих аспектів формування національної ідентичності, таких як мова, культура, історія.

Білорусь традиційно орієнтувалася на росію, що відображалось в наративах про союзницькі відносини. Однак з часом з'явилися заклики до більш різноманітної зовнішньої політики та пошуку балансу між рф і Заходом. Такі тенденції продовжувалися до подій 2020 року.

2.2. Основні наративи з легітимізації О. Лукашенка на посту президента: інструменти та канали розповсюдження

Питання основних наративів у період до 2020 року вже було частково висвітлено у цьому розділі, проте хотілося б розставити деякі акценти. Проаналізуємо кожен з наративів та виявимо основні канали та інструменти його розповсюдження.

«Батько нації». Це є своєрідним багатоскладовим образом, який складається одразу з декількох наративів. Звичайно, фундаментальним елементом у цьому наративі є візити О. Лукашенка на білоруські підприємства без попередження. Такі тенденції простежувалися особливо на початку президентства. Таким чином, створювалося уявлення про турботу про людей і спроможність вирішувати проблеми «на місцях». Тому, основними каналами розповсюдження такого наративу є безпосереднє спілкування з людьми та трансляція таких подій здебільшого по державним каналам розповсюдження інформації. Прикладом такої події є поїздка О. Лукашенка на свою малу батьківщину, де він перевіряв рівень підготовки експериментальних полів для вирощування сільськогосподарських культур. Також в публікації говориться про те, що «в поле Александр Лукашенко приехал на раритетном авто. Управлял машиной сам» [59]. Це додатково підкріплює образ звичайної людини з народу.

«Гарант стабільності та порядку». Здебільшого цей образ створювався на спроможності президента ефективно вирішувати гострі соціальні конфлікти. Лукашенко часто виступав як «посередник» у вирішенні соціальних суперечок, демонструючи що саме він здатний відновлювати справедливість. Здебільшого цей наратив є наскрізним у поєднанні з іншими, що формує образ захищеності. Прикладом його використання є події 2010 року, коли протестуючи заповнили площі білоруських міст. О. Лукашенко на той момент заявив, що «в Білорусі не буде Майдану» і цей випадок активно висвітлювався державними ЗМІ як доказ того, що тодішній президент здатний захистити країну від деструктивних впливів і зберегти стабільність. Також треба зазначити, що цей наратив найчастіше транслують по державному телебаченню.

«Борець із зовнішніми загрозами». Наратив який постійно еволюціонує в залежності від військово-політичної ситуації в країні та регіоні. До 2020 року його можна вважати досить ефективним, адже під собою він мав на увазі боротьбу як з західним впливом, а також і з надмірним впливом рф. У 2019 році Лукашенко активно використовував цей наратив під час переговорів із росією про поглиблення інтеграції в рамках Союзної держави. Він відкинув вимоги Москви щодо створення єдиної валюти та передачі частини державного суверенітету, заявивши: «Ми не можемо продати свою незалежність навіть за барель нафти чи кубометр газу» [56]. Інструментами поширення цього наративу є як державні медіа, так і соціальні мережі.

«Незамінний управлінець». Цей основоположний наратив базується на ідеї, що саме Лукашенко завдяки своєму досвіду, рішучості та знанням, є єдиним лідером який здатний ефективно керувати країною і таким чином забезпечувати її стабільність та розвиток. У 2011 році, коли Білорусь стикнулася з серйозною економічною кризою через девальвацію національної валюти, Лукашенко взяв на себе роль «рятівника економіки». Він особисто оголосив антикризовий план, що включав різке підвищення зарплат на державних підприємствах, контроль цін

на основні товари та кредити від союзників, зокрема росії. У своїх виступах він наголошував, що лише завдяки його вчасним діям вдалося уникнути «соціального колапсу», що безперечно підтримало образ «незмінного управлінця».

«Фахівець в усіх сферах». Досить часто з уст О. Лукашенка можна почути практичні поради в тій чи іншій сфері. Такі поради можуть надходити як механікам, так і аграріям. Таким чином з'явився наратив про те, що О. Лукашенко є фахівцем в більшості сфер і має практичний досвід в кожній з них. Ось приклад такого висловлення: «работая в сельском хозяйстве, я возделывал озимый ячмень для того, чтобы пораньше получить зерно и подготовит комбикорм» [63]. Дуже часто такі виступи президента транслиують по державному телебаченню та у більшості інтернет ресурсів.

«Лідер боротьби з корупцією та олігархами». Початкова риторика наративу опиралася на систематичне порівняння ситуації в Білорусі з іншими пострадянськими країнами. За словами О. Лукашенка, в таких країнах як росія та Україна олігархи захопили владу та ресурси. В такі моменти він завжди підкреслював, що завдяки саме його політиці Білорусь залишилася країною, де все належить народу. Також Лукашенко демонстративно ініціював кримінальні справи проти високопосадовців та бізнесменів, яких звинувачували у корупції. Такі випадки широко висвітлювалися у державних ЗМІ як доказ його непохитності у боротьбі з незаконними схемами. Підкріпити вплив наративу може подія 2004 року, коли був арештований і засуджений до тюремного ув'язнення голова концерну «Нафтан» Костянтин Чесновицького. Він був звинувачений у зловживанні службовим становищем та корупційних схемах у нафтовій галузі. Справа викликала широкий резонанс, а Лукашенко публічно заявив, що «ніхто не уникне покарання, незалежно від свого статусу» [52].

Окрім вищезгаданих наративів, є також неочевидні їх представники, які сприяли підтримці легітимності влади О. Лукашенка до 2020 року. Одним з

таких наративів був «останній захисник радянських моральних цінностей». Цей провладний наратив працює в комбінації з іншим неочевидним свідченням про те, що «Білорусь з'єднує Захід та росію». В силу впливу на Білорусь «західної моралі», яка є неприпустимою для самої республіки, О. Лукашенко виступає як лідер, який протистоїть таким впливам західної культури. Цей комплекс наративів мав своє відображення у поглядах консервативних верств населення, які вбачали у О. Лукашенко «останню надію» для збереження білоруських традицій.

Ще один наратив, який став неочевидним навіть раніше ніж до 2020 року – «збереження державності в хаосі 1990-х». Після розпаду СРСР у 1991 році Білорусь, як і багато інших пострадянських республік, опинилася у глибокій економічній та соціальній кризі. Відсутність чіткої політичної стратегії, інфляція, безробіття, розрив економічних зв'язків із союзними республіками створили умови для нестабільності. На цьому і сформувався наратив який досить ефективно себе проявляв до середини 2000-х років. Старше покоління, яке боялося змін і цінувало стабільність, бачило в тодішньому президенті гаранта «спокійного життя». Молодь, яка виросла вже за часів його правління, сприймала цю стабільність як норму. У поєднанні з відсутністю сильних політичних альтернатив цей наратив забезпечував О. Лукашенку широку підтримку серед різних соціальних груп. Втім вже в наприкінці 2010 років цей чинник почав втрачати свою дієздатність через його заангажованість та зміну поколінь.

Щодо інструментів та каналів розповсюдження провладних наративів, треба згадати сферу освіти. У шкільних підручниках історії О. Лукашенко описувався як політичний діяч, що зумів зберегти суверенітет Білорусі після розпаду СРСР. Наприклад, в одному з розділів згадувалося про «економічну стабільність і соціальний захист», що перегукується з досить популярним наративом у медіа просторі. На 1 вересня у школах часто проводилися заходи, де основним меседжем було «Білорусь – країна миру і порядку». На цих лінійках

директори шкіл зазвичай читають звернення президента до учнів, підкреслюючи важливість єдності та патріотизму. Після протестів 2010 року адміністрація багатьох вишів проводила профілактичні бесіди зі студентами, пояснюючи, що участь у мітингах може призвести до відрахування. Такі заходи тривали і після 2020 року, але вже з меншою ефективністю. Найбільш лояльних студентів та школярів залучали до програми під назвою «Білоруський республіканський союз молоді», де підлітки проходили ідеологічне навчання [6]. Ці активісти потім виконували роль провідників державної ідеології у своїх навчальних закладах, таким чином поширюючи провладні наративи.

Окрім традиційних методів поширення пропаганди через новини та сферу освіти, в Білорусі активно використовують культурно-мистецьку сферу для просування наративів. Зокрема, це стосується в більшій мірі кіно. Яскравим прикладом такого кінематографу є фільм який був профінансований державою під назвою «Білорусь в серці». Центральною темою фільму є досягнення країни у різних сферах: сільське господарство, виробнича індустрія, соціальна політика. Всі ці позитивні зрушення всередині країни подаються як результат мудрого керівництва країною О. Лукашенко. Основний сюжет фільму можна розділити на дві лінії: соціальна та економічна стабільність та важливість О. Лукашенка як президента країни. Зокрема, він постійно висвітлюється як людина, яка щиро дбає про народ і завжди знаходиться «серед людей».

Зрозуміло, що реакція на фільм була неоднозначною. Державні ЗМІ активно просували стрічку як «патріотичний шедевр» який має переглянути кожен білорус, в той час як незалежні медіа та діячі культури звинувачували фільм у заангажованості, одномірному підході та перебільшенні досягнень влади. В фільмі активно використовуються візуальні та емоційні прийоми, які зображують О. Лукашенка як лідера-батька, показуючи його на фоні простих людей, що підтримує існуючий наратив про «народного» президента. Постійні кадри мальовничих краєвидів, національних свят і фестивалів покликані

викликати гордість за свою країну, а у поєднанні з патріотичною музикою, такий ефект щонайменше подвоюється.

Ще одним неочевидним каналом поширення пропаганди з легітимізації влади О. Лукашенка є залучення адміністративних ресурсів. Вони забезпечували централізоване управління інформаційним простором, організацію масових заходів і мобілізацію громадян на підтримку політики режиму. Використання адміністративного апарату дозволяло владі контролювати суспільно-політичну діяльність на всіх рівнях. Цей елемент управління дозволяв О. Лукашенку утримуватися при владі навіть у вкрай складних ситуаціях. В чому безпосередньо він полягає?

Перш за все, це проведення масових культурних заходів. Місцеві адміністрації організовують святкові заходи, паради, фестивалі та марші на яких просувалися ідеї стабільності, суверенітету та підтримки Лукашенка. Навіть на День незалежності Білорусі, ця подія супроводжувалась переплетінням понять між суверенітетом Білорусі та президентством О. Лукашенка. Досить часто ці поняття трактувалися як невід'ємні.

Другий аспект – так звані «нагальні питання від громадян». У 2013 році О. Лукашенко заявляв, що бере на себе особистий контроль за зверненнями громадян. Він підкреслював, що саме цей аспект є важливим механізмом для моніторингу реальних проблем у суспільстві. Втім, вже через деякий час, він став інструментом для легітимізації О. Лукашенка при владі, шляхом публічності вирішення таких звернень. Прикладом такого вирішення проблеми є «молочний конфлікт» у Вітебській області у 2016 році. Люди повідомляли, що молокозавод відмовляється купувати їхню продукцію через низьку якість молока, а їхні доходи значно зменшилися. О. Лукашенко наказав вирішити цю проблему, а також напряду «спілкувався з селянами, вислуховував їхні скарги та приймав оперативні рішення» [69]. Саме в такому ключі висвітлювалася ця подія по

державному телебаченню Білорусі, одночасно підкріплюючи існуючі провладні наративи.

2.3. Оцінка ефективності пропагандистських компаній та їх вплив на цільову аудиторію

Проаналізувавши основні наративи білоруської пропаганди та канали їхнього поширення, можна перейти до детальної оцінки їхньої ефективності серед різних соціальних груп населення. Оцінка ефективності пропаганди у Білорусі має комплексний характер і повинна враховувати низку чинників: соціально-демографічні особливості аудиторії, зміну політичного контексту, рівень доступу до альтернативної інформації, а також довіру до державних інститутів.

До 2020 року білоруська пропагандистська машина функціонувала злагоджено і системно. Її ключові меседжі – стабільність, мир, національна єдність та позитивний образ лідера – залишалися відносно незмінними протягом десятиліть. Така стабільність у меседжах сприяла закріпленню впізнаваності та передбачуваності влади в очах громадян. У той самий час ключовими каналами поширення інформації залишалися державні телевізійні та радіоканали, офіційна преса, освітні установи та адміністративний апарат. Значну роль відігравали і публічні заходи, організовані з метою демонстрації єдності влади з народом.

Умовно все населення Білорусі можна поділити на такі групи: старше покоління та молодь, сільське та міське населення. Старше покоління майже повністю піддавалося впливу пропаганди, оскільки її меседжі апелювали до їхніх ключових цінностей, таких як стабільність, спокій і соціальний захист, що забезпечувало дуже високу ефективність серед цієї групи. Сільське населення,

яке було значною мірою залежним від державної підтримки, виявляло високу лояльність до режиму, що також робило пропаганду ефективною. Серед міського населення середнього віку реакція була змішаною: частина підтримувала владу через страх перед змінами, тоді як інші відчували розчарування через економічну стагнацію, тому ефективність у цій групі залишалася помірною. Молодь, яка мала доступ до інтернету та альтернативних джерел інформації, була найменш піддатливою до впливу пропаганди, що зумовило низьку ефективність її дії в цьому сегменті.

Якщо розглядати вищезазначене зі статистичної точки зору, то у 2011 році соціологічне дослідження показало, що 86% респондентів дивилися білоруське телебачення, 55% слухали державне радіо, а 74% періодично переглядали державні інформаційні інтернет-ресурси. Водночас лише 18% опитаних довіряли державним ЗМІ, а 36% – недержавним, зокрема інформаційним інтернет-ресурсам [3]. Такі статистичні дані свідчать про високий рівень споживання державних медіа серед білорусів, але водночас про низький рівень довіри до них. Здебільшого це результат обмеженого доступу до незалежних джерел інформації та впливу державної пропаганди.

У 2000-х роках білоруська пропаганда зберігала високий ступінь впливу, однак з плином часу її ефективність поступово знижувалась. Основними чинниками цього стали застарілість меседжів, інтернетизація суспільства та зниження довіри до державних інституцій. Після 2010 року наративи, що транслиювалися владою, практично не оновлювались – основний акцент залишався на темах стабільності, відсутності війни та загроз із Заходу.

Такі меседжі дедалі менше відповідали очікуванням молодшого покоління, яке не сприймало їх як релевантні в умовах нових соціально-економічних і культурних викликів. Паралельно відбувалася стрімка інтернетизація білоруського суспільства – до 2020 року понад 70% громадян мали постійний доступ до інтернету, що дало змогу формувати альтернативний інформаційний

простір завдяки незалежним медіа, блогерам та громадським ініціативам. На цьому тлі знижувалась довіра до державних джерел інформації: за даними соціологічних опитувань, у 2011 році лише 18% респондентів довіряли державним ЗМІ, а вже у 2018 році рівень довіри до влади загалом впав до 33–34%. Це свідчить про поступове розчарування населення у пропаганді як інструменті легітимізації чинного режиму [8].

Можемо простежити тенденцію, що з плином часу до 2020 року, рівень довіри до державних ЗМІ та представників влади тільки зменшувався. Це створило умови для зниження довіри населення до білоруської влади. Зокрема одну з ролей в цьому відіграли застарілі наративи та пропагандистська кампанія, яка станом на початок 2020 року вичерпала свій ресурс. Це стало одним з чинників початку масових протестних рухів по всій країні.

Протягом 2021–2022 років було закрито понад 300 недержавних ЗМІ та громадських організацій, серед яких TUT.BY, Наша Ніва, Белсат [28]. Журналістів переслідували, затримували, катували, змушували до еміграції. Незалежні медіа були оголошені «екстремістськими», а підписка на відповідні Telegram-канали стала кримінально караною.

Одночасно влада модернізувала свій інформаційний арсенал. З'явилися нові інструменти цифрового впливу: прорежимні Telegram-канали (Пул Первого, Голос Беларуси, Желтые сливы) почали активно поширювати дезінформацію, відбувалися бот-атаки на опозиційні платформи, а також пропагувались фейкові наративи про «зовнішню загрозу», «змову Заходу» та «український сценарій хаосу» [79]. Мета таких кампаній – мобілізація населення навколо ідеї «оборони країни» від вигаданих ворогів.

Ці нові механізми цифрового впливу мали певний короткостроковий ефект, особливо серед тих соціальних груп, які не мали доступу до альтернативних джерел інформації або були схильні до консервативного мислення. Проте ефективність цифрової пропаганди залишалася обмеженою у

середовищі молоді, студентства, незалежних експертів, ІТ-фахівців, урбанізованих жителів Мінська та великих міст. Саме ці групи виявилися найбільш активними учасниками протестних рухів у 2020–2021 роках.

Паралельно з цим, пропаганда дедалі частіше почала застосовувати так звану гібридну тактику – поєднання інформаційного впливу, страху, контролю за мовою та символічного насильства. Наприклад, терміни на кшталт «зрадники», «п'ята колона», «іноземні агенти» набули широкого поширення у лексиконі державних медіа. Така риторика слугувала меті не просто дискредитації опозиції, а її повної дегуманізації, що створювало передумови для суспільної толерантності до репресій.

З плином часу фективність пропагандистських кампаній почала залежати не лише від змісту повідомлень, а й від сприйняття каналів передачі інформації. У той час як телебачення втрачало аудиторію, особливо серед молоді, зростала довіра до цифрових незалежних платформ: YouTube-каналів, Telegram-спільнот, блогерів. Незалежні журналістські розслідування, аналітичні матеріали, стріми з місця протестів сприяли формуванню альтернативної реальності, яка вступала в прямий конфлікт з офіційною версією подій.

Зниження ефективності пропаганди також можна пояснити посиленням когнітивного дисонансу серед громадян. Офіційні повідомлення дедалі менше відповідали реальному життєвому досвіду білорусів. Пропаганда стверджувала, що в країні немає кризи, водночас населення стикалося з девальвацією національної валюти, зростанням цін, дефіцитом товарів і відсутністю перспектив. Це розбіжжя між словом і реальністю створювало відчуття абсурду й недовіри.

У 2022–2023 роках ефективність пропаганди також суттєво вплинула ситуація з війною росії проти України. Підтримка Кремля, надання білоруської території для російських військ, зміна геополітичного вектора остаточно зруйнували ілюзію «нейтральності» Білорусі. Значна частина суспільства, навіть

раніше лояльна до влади, почала ставити під сумнів доцільність такої політики. Зростало внутрішнє напруження, особливо на тлі затягування війни, ризиків втягування країни у прямий військовий конфлікт та погіршення економічного стану.

Це призвело до появи нової хвилі еміграції серед молоді, IT-спеціалістів, освітян та представників творчої інтелігенції. Частина цих людей долучилась до формування інформаційного опору за межами країни через створення незалежних ЗМІ, аналітичних центрів, телеграм-ресурсів тощо. Так виникла паралельна інформаційна екосистема, яку пропагандистська машина не змогла повністю нейтралізувати. За допомогою такої альтернативної інформаційної системи білоруська опозиція отримала додаткові канали впливу на свідомість громадян всередині країни.

Спроба посилити легітимність за рахунок зовнішньої загрози мала неоднозначний результат. З одного боку, вона мобілізувала частину населення, що сприймає НАТО, Захід чи Україну як потенційних ворогів. З іншого – поглибила розкол між прихильниками проросійського вектора і тими, хто виступає за незалежність та євроінтеграційні орієнтири. Цей розкол не лише ослаблює консолідаційний потенціал пропаганди, а й демонструє її межі як інструменту внутрішньої стабілізації.

Водночас авторитарна влада Білорусі намагається компенсувати втрату довіри шляхом інституційного перевантаження. Вона ініціювала створення нових паралельних структур, штучного оновлення еліт, залучення молодіжних прокремлівських ініціатив, акценту на «патріотичному вихованні» у школах і ВНЗ. Проте ці зусилля мали обмежений ефект через те, що не супроводжуються реальними реформами або покращенням якості життя. У підсумку, навіть за наявності адміністративного ресурсу та інформаційного тиску, пропаганда не була здатна повністю відновити втрачену довіру.

На рівні міжнародного контексту білоруська пропаганда зазнає дедалі більшої ізоляції. Втрата доступу до глобальних медіаплатформ, санкції, заборона на трансляцію державних каналів у низці країн ЄС, арешти майна та відмова від акредитацій білоруським журналістам — усе це сприяє формуванню образу режиму як токсичного та нелегітимного. Це, у свою чергу, впливає і на внутрішнє сприйняття, особливо серед тих громадян, які орієнтовані на зовнішній світ.

Висновки до розділу 2

Аналіз історії розвитку пропаганди в Республіці Білорусь за період 1994–2019 років дозволяє зробити висновок, що наративи, які сприяли легітимізації влади Олександра Лукашенка, формувалися поступово і змінювалися залежно від політичних, соціальних та економічних умов.

З 2010-х років і особливо після 2015 року стало помітно, що навіть серед традиційно лояльних груп (особливо в містах) почало наростати невдоволення. Економічна стагнація, відсутність реформ, корупційні скандали, а також загальне втомлення від «незмінного лідера» поступово руйнували основу, на якій трималася пропагандистська ефективність. На початку своєї політичної кар'єри Лукашенко позиціонував себе як борець з корупцією, прихильник демократизації та реформ.

Проте з часом його політика набула рис авторитаризму, що відобразилося у концентрації влади, придушенні опозиції та обмеженні свободи преси. Перераховані в розділі основні наративи розповсюджувались через державні медіа, пряме спілкування з громадянами, соціальні мережі та контрольовану пресу. Варто також зазначити, що пропаганда працювала ефективніше в умовах інформаційної ізоляції та контролю над ЗМІ. У тих регіонах, де було обмежено доступ до незалежної інформації або де домінували державні телеканали й

газети, рівень підтримки влади був вищим. Навпаки, у середовищі з вищою цифровою грамотністю та широким доступом до альтернативних платформ (наприклад, у Мінську та великих містах) ефективність пропаганди знижувалася. Важливим інструментом була демонстрація публічних акцій, таких як перевірки підприємств або заяви про боротьбу з корупцією.

Періодичні зміни в наративах дозволяли О. Лукашенку адаптувати свою політичну риторичку до нових викликів, зберігаючи при цьому стабільний контроль над суспільством. Таким чином, пропаганда стала ключовим елементом утримання влади, створюючи образ незамінного лідера, який поєднує в собі турботу про народ і ефективне управління країною.

РОЗДІЛ 3

ПРОПАГАНДА В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ ПІСЛЯ 2020 РОКУ

3.1. Політична криза 2020 року: основні виклики пропагандистській діяльності

Події 2020 року в Білорусі сколихнули не тільки правлячий режим, але і більшість суспільств в регіоні. Відтворимо хронологію подій та визначимо, як вони вплинули на пропагандистську політику республіки.

Передумовами подій 2020 року в Білорусі було декілька факторів. У травні цього року були призначені чергові вибори президента країни, які мали відбутися в червні. Звісно, на них балатувався на той час діючий президент О. Лукашенко, а також потенційно мали бажання стати кандидатами опозиціонери Сергій Тихановський та Віктор Бабарико [65]. Втім, після таких публічних заяв, обом потенційним кандидатам були висловлені підозри, що призвело до їх арештів. Через це на початку червня, дружина Сергія, Світлана, створила ініціативну групу, яка була покликана заручитися підтримкою інших опозиційних кандидатів та балатуватися на посаду президента замість свого чоловіка. Зрештою так і відбулося. Однією з причин цього став вже раніше згаданий арешт Віктора Бабарико та заборона білоруського ЦВК Валерію Цепкалу балатуватися у президенти [2]. Відповідно, відбулося об'єднання опозиції, що призвело до значного зростання її популярності в суспільстві.

На початку серпня було висвітлено результати виборів. За попередніми підрахунками, переконливу перемогу здобув чинний на той час президент О. Лукашенко. Відсоткове співвідношення голосів було на рівні 80 на 10 на користь

кандидата від правлячої влади [76]. Це викликало масове незадоволення серед населення, через що останні вийшли на протести. Цього ж вечора, а саме 9 червня, почалися перші акції протесту. Силовики застосовували сльозогінний газ, світлошумові гранати та водомети. Згодом відбулася серія маршів, наймасштабніший з яких мав назву «Марш свободи» в Мінську. За оцінками експертів, на ньому зібралося близько 200 тисяч осіб [25]. Він дав імпульс до протестів по всій території Білорусі які отримали назву «Марші нової Білорусі» [15]. В жовтні Світлана Тихановська оголосила О. Лукашенку «народний ультиматум»: або він йде у відставку, або розпочнеться загальнонаціональний страйк. Так і відбулося. Низка підприємств зачинилося через брак працівників.

Але тим не менш, через жорсткий розгін протестів та посилення репресивного апарату, людей на вулицях поменшало. Зростала кількість політв'язнів, через що більшість активістів були змушені виїжджати за кордон. Наслідками цих подій стали: створення «чорних списків» активістів, масові арешти, закриття незалежних медіа, ліквідація громадських організацій, переорієнтування на росію як основного союзника. Не забарилася і реакція міжнародної спільноти. Багато країн не визнали результатів виборів та запровадили низку санкцій проти О. Лукашенка та білоруських посадовців [5].

Рисунок 3.1 – Визнання результатів виборів у Білорусі країнами світу

Всі ці події треба було чимось виправдовувати для легітимізації своєї нової влади. Для цього була пророблена певна робота, яка була напрямлена на радикалізацію наративів. Поговоримо про це детальніше.

Загалом формування провладних наративів після 2020 року можна поділити на декілька етапів. Перший з них – затвердження перемоги О. Лукашенка на президентських виборах. Для цього активно застосовувалися усі методи розповсюдження інформації з основними меседжами про «чесну перемогу за офіційними даними», «протести це спроба кольорової революції за сприяння Заходу», «більшість опозиціонерів – агенти іноземних спецслужб». Основними засобами які підкріплювали наративи з легітимізації президента були: поширення фейків про опозицію, звернення уваги на стабільність економіки та соціальної сфери. Але попри намагання пропагандистської машини, успіх був незначний через велике невдоволення населення. Це стало основним викликом і провідником у подальшій пропагандистській політиці.

2021 рік, з точки зору викликів для формування пропаганди, можна назвати репресивним та залякувальним. У державних ЗМІ поширювалися відеоматеріали, де затримані протестувальники нібито визнавали свою провину у «насилстві проти міліції» або плануванні «диверсій». Це дозволяло зображати таких людей як радикалів, екстремістів і терористів, що загрожують суспільству. Головними пропагандистськими меседжом у цей період став наратив про те, що «протести – це хаос і загроза державі» та що «протестувальники фінансуються Заходом» [64]. У телевізійних сюжетах часто показували кадри «вилучення зброї», нібито знайденої у протестувальників, або інсценування нападів на правоохоронців. Саме так підкріплювалися провладні наративи які легітимізували владу О. Лукашенко та виправдовували його дії.

Щодо залякування, то тут треба згадати про поширення в медіапросторі історій про арешти і жорстке покарання учасників протестів. В ефірах державних телеканалів часто показували інтерв'ю із затриманими, які перебуваючи під

тиском «зізнавалися» у злочинах і закликали інших не брати участь у протестах. Такі дії створювали підґрунтя для формування нового наративу – «кожен, хто проти влади, буде покараний» [54]. Публічні вирoki та суворі тюремні строки для протестувальників широко висвітлювалися як доказ неминучості покарання. Щодо тюремних строків, то їх масштабно отримували представники опозиції. Так, Сергія Тихановського у червні 2021 року продовжували звинувачувати у «відмиванні грошей» та «організації масових заворушень» [73]. Для цього було випущено низку сюжетів по державному телебаченню з метою дезінформування громадян.

Залишалася як і в 2020 році ставка на зовнішнього ворога. У 2021 році риторика в цій сфері радикалізувалася. Влада продовжувала звинувачувати західні країни у фінансуванні протестів і спробах дестабілізації Білорусі. Під негативний вплив цього наративу перш за все потрапили незалежні журналісти. Вони і їх діяльність здебільшого подавалася як деструктивний вплив «агентів іноземних служб». Наприклад, у серпні 2021 року журналістку телеканалу Belsat Катерину Андрєєву було засуджено за висвітлення протестів, і цей випадок широко використовувався для демонстрації того, що «журналісти – це провокатори» [9].

2022 рік став роком розставлення нових акцентів у пропаганді з легітимізації влади в Білорусі. Найголовнішою зміною порівняно з 2021 роком стало максимальне зближення з росією. Зокрема, це відбулося на тлі початку повномасштабної війни на території України. Відповідно, пропагандистська політика ще більше почала будуватися на основі російських наративів. Основним меседжем для суспільства в цей період став наратив про те, що «якби не Лукашенко, Білорусь чекала б доля України». Також робився акцент на тому, що союз із росією є єдиним способом як можна зберегти стабільність в країні і протистояти санкціям. Окрім вже відомих інформаційних компаній про «загрозу з Заходу», «росія наш головний союзник» та їм подібних, які значно

радикалізувалися в цей період, слід виділити сплеск наративів про патріотичні настрої серед населення. Влада зосередилася на створенні образу Білорусі як держави з «особливим шляхом», яка «захищає свої традиції» від впливу зовнішніх сил. Здебільшого це робилося шляхом проведення масових заходів на честь Дня незалежності із сильними антизахідними та проросійськими акцентами.

Дуже детально та професійно описані події у сфері білоруської пропаганди в ці роки «Білоруська асоціація журналістів» [51]. У середині 2021 року, ними був проведений медіа моніторинг. Він дав такі результати:

1) Телебачення залишається одним із основних джерел проросійської пропаганди у Білорусі. Різке збільшення бюджетного фінансування державних медіа у 2019 та 2020 роках (насамперед – Національній телерадіокомпанії Республіки Білорусь) не призвело до продекларованого білоруською владою збільшення білоруського контенту у телевізійних ЗМІ. Вкраплення контенту інших (не росії) країн в ефірну сітку незначні і досягаються шляхом трансляції художніх фільмів (здебільшого американського виробництва) і не змінюють загальної пропорції;

2) У загальній кількості матеріалів із меседжами проросійської пропаганди у білоруських вечірніх новинах різко зросла кількість та жорсткість антизахідної риторики. Насамперед, пропагандистські меседжі були спрямовані проти країн-сусідів (Польща, Литва, Україна), які, у свою чергу, називалися «маріонетками загниваючого Заходу». Очевидно збільшилася кількість антиукраїнських матеріалів спрямованості, що збігається з кремлівським ТВ-повідомленням.

3) Значно зменшилась кількість матеріалів, що містять критику інтеграційних процесів та поведінки російської влади, причому ця критика стала набагато м'якшою. У білоруському ефірі домінував на різних рівнях «російський

світ»: від загальної російськоцентричної карти світу, до превалювання російського розважального контексту;

4) Замість захисту національного інформаційного простору влади країни сприяли просуванню контенту «російського світу» в ефірі Державного ТБ. Білоруська аудиторія, як і раніше, системно і регулярно отримувала переважно російську медійну повістку дня та прокремлівський погляд на основні події у світі (у тому числі з державного телебачення, яке фінансується з бюджету). При цьому критичний погляд на білорусько-російські відносини практично був відсутній;

5) У прайм-тайм в ефірі білоруських каналів новин залишалися дуже незначними контент виробництва інших (не росії) країн та ефірна телепродукція білоруською мовою.

Економічна риторика також використовувалася для легітимізації влади. Пропаганда пояснювала економічні труднощі санкціями та необхідністю «економічної стійкості в умовах тиску». О. Лукашенко демонстрував створення нових економічних угод із росією, Китаєм та іншими країнами як приклад його успішного управління. Щоб підкріпити такий образ, під час трансляцій на державних каналах часто висвітлювались «успішні проекти» в сільському господарстві чи промисловості як доказ дієздатності режиму.

Загалом, на цьому етапі білоруська пропаганда створила багатоаспектний образ О. Лукашенка як незамінного лідера. Поєднання меседжів про стабільність, патріотизм, боротьбу з іноземним втручанням і економічну стійкість спрямоване на переконання громадян у тому, що будь-яка альтернатива його владі є неприпустимою. Це дозволило режиму не лише зберегти, але й частково відновити суспільну легітимність у найбільш лояльних до влади верств населення.

У 2023 році настав період, коли відбувалася легітимізація через міжнародну ізоляцію. Таке явище як санкції та їх тиск на білоруську економіку

змусили правлячу верхівку більш серйозно віднестись до наративу про «твердий курс» та йому подібних. Окрім вже існуючих важелів пропагандистського впливу на свою легітимність, О. Лукашенко активно почав говорити про важливість розвитку білоруської армії. Значна увага приділялася як зміцненню армії, так і безпеці країни загалом. Ці події подавалися в медіа як відповідь на загрози, які нібито надходять від НАТО та сусідніх країн. Така риторика мала на меті створити образ О. Лукашенка як гаранта стабільності й безпеки. Він неодноразово протягом року ініціював нові військові навчання за участю російських військ, які пропаганда представляла як необхідний захід для «захисту суверенітету». Нинішній «президент» Білорусі прагнув створити образ принципового, незалежного лідера, який відстоює інтереси країни в умовах глобальної несправедливості, використовуючи це для консолідації влади та утримання контролю над населенням.

Події в Україні, а саме повномасштабне вторгнення яке відбувається вже третій рік, змушувало О. Лукашенка використати це на свою користь. Тому з пропагандистської точки зору, акцент був зроблений на «культ стійкості», який напряду був пов'язаний з О. Лукашенко. У державних ЗМІ демонструвалися кадри руйнувань в Україні, підкріплені коментарями про те, що «Білорусь обрала мир і стабільність» [68]. На цих принципах будуються і інші наративи, наприклад про збереження соціальних цінностей, не дивлячись на великий тиск міжнародних санкцій. Пропаганда активно наголошує на тому, що на відміну від багатьох інших країн, у Білорусі зберігаються доступні освіта, медицина та соціальні пільги. Це подається як пряма заслуга О. Лукашенка та його команди. Сам «президент» в своїх виступах часто наголошує на тому, що він «не дозволить приватизувати соціальні блага», на відміну від інших пострадянських країн [49].

Якщо звернутися до статистичних показників, то за даними моніторингової компанії Media IQ, у 2022 році більше за всіх пропаганду використовував телеканал «Беларусь 1» – приблизно 67% від усієї кількості

досліджених повідомлень. В свою чергу, у 2023 році лідером став канал ОНТ – 60%. «Беларусь 1» і «СТВ» мали однакову кількість використання пропагандистських матеріалів – по 56% від всього контенту [11]. Найбільше використовувалися наративи, що стосуються легітимізації білоруської влади, негативного впливу на Республіку Білорусь ззовні, образу ворожого «колективного Заходу», в тому числі й України.

2023 рік став роком значного погіршення ситуації з вільною пресою. В «Індексі свободи преси 2023» Білорусь посіла 157-е місце зі 180, опустившись на 4 позиції порівняно із 2022 роком. Щодо політичної ситуації та еволюції пропаганди у 2024 році, то тут треба зазначити про продовження розширення інформаційного впливу. Активно використовувалися соціальні мережі, таких як Telegram, для залучення молодіжної аудиторії. Також створювалися анонімні канали, які поширювали меседжі про стабільність і займалися критикою опозиційних сил. Всі інші наративи залишались незмінними, за виключенням одного. З початком 2024 року, у О. Лукашенко дещо змінилися риторика щодо повномасштабної війни росії проти України. Можна говорити про своєрідну адаптацію пропаганди до тривалої війни в Україні. Це призвело до того, що О. Лукашенко почав позиціонувати себе як миротворець та «нейтральний посередник», але водночас продовжуючи підтримувати росію. Треба стверджувати, що у 2024 році, режим О. Лукашенка концентрує свої зусилля на створенні іміджу Білорусі як стабільної, захищеної та економічно стійкої держави. Ключовим елементом пропаганди залишилось порівняння з нестабільністю у сусідніх країнах і закріплення меседжу, що стабільність можлива лише за умови підтримки чинної влади.

3.2. Вплив наративів з легітимізації влади на внутрішньодержавну безпеку та імідж Республіки Білорусь за кордоном

Зміна пропагандистської риторики завжди несе за собою певні наслідки та ризики для внутрішньодержавної стабільності. Республіка Білорусь не стала виключенням. Після радикалізації наративів з легітимізації влади після 2020 року, білоруське суспільство значно змінилося. Як вже неодноразово зазначалося раніше, білоруська державна пропаганда часто акцентує увагу на необхідності сильної влади для забезпечення миру та стабільності. Проте однобічність таких меседжів крізь роки викликає протидію серед опозиційних сил та громадянського суспільства. Якщо з опозицією чинна влада намагається боротися, то поляризація суспільства тільки збільшується. Це відбувається через один з методів боротьби з опозицією, а саме наратив про її недієздатність та маргінальність. Таким чином, створюється напруження у суспільстві та підвищується рівень недовіри між різними групами населення. Це, в свою чергу, сприяє виникненню протестних настроїв. Тому на мою думку, не дарма авторитетне американське видання «Politico» у прогнозуванні подій на 2025 рік не виключило можливість того, що «народ Білорусі побачить волю» [44]. Одним з підкріплюючих факторів статті є слова Світлани Тихановської, яка ще в 2023 році зазначила: «Главная задача всех белорусов сейчас – сохранить безопасность и суверенитет своей страны. Мы должны быть готовы к любому сценарию» [70].

Треба зазначити, що саме опозиційні сили є одним з основних напрямків діяльності репресивного апарату. Використання наративів, які виправдовують такі дії проти політичних опонентів з одного боку забезпечують контроль над ситуацією, а з іншого – підривають довіру до влади та сприяють зростанню підпільної опозиційної діяльності. Влада позиціонує такі дії як боротьбу з «ворогами держави». Це дозволяє їй посилювати контроль над різними аспектами життя, але водночас викликає значний опір серед громадян. Через це виникає своєрідна «ерозія громадянських свобод». Через те що влада постійно акцентує увагу громадськості на небезпеці зовнішнього втручання та

небезпечності опозиційних сил, більшість населення сприймає таку політику як виправдання обмежень громадянських прав і свобод. Вони проявляються в обмеженні свободи слова, преси та інших аспектів. Таким чином і підривається довіра населення до державних інституцій. Зокрема, це був один з факторів масової еміграції білорусів до інших країн. За орієнтовними оцінками, в період з 2020 по 2023 роки, з Білорусі виїхало понад 700 тисяч осіб [18]. Звісно така міграційна ситуація вплинула і на економічні показники країни. Тенденції до зниження економічного рівня країни особливо можна було простежити у період з 2020 по 2021 роки. У серпні 2020 року річна інфляція в Білорусі становила понад 5%. У 2021, річне зростання цін склало 9,9%. Настільки за рік подорожчали товари та послуги. Також збільшився і державний борг країни – на 1,6 млрд доларів [22].

Нерідко просування окремих наративів стимулює появу всередині суспільства так званої «культури доносів». Активне просування таких ідей призводить до того, що люди стають інструментами контролю влади над іншими. Для репресивного режиму це має свої переваги, але в суспільному контексті це призводить до його роз'єднання, підриву соціальної довіри та сприяє ізоляції окремих громадян.

Довгий час О. Лукашенко згідно опитувань, був одним з найкращих президентів якого б хотіли бачити українці у себе в країні [7]. Цікавим фактом є те, що тенденції до такого розвитку подій збереглися навіть після початку бойових дій на території Донецької та Луганської областей. На той час, для українців О. Лукашенко мав силу тільки в одному – стабільності. Саме цей наратив поширився не тільки на білоруське населення, але і на українське. Але в період після 2019 року ставлення як білорусів, так і українців до О. Лукашенка почало погіршуватися. Таке явище було викликано багатьма факторами, але головний з них – початок деградації внутрішньої системи безпеки держави на фоні зростаючого суспільного невдоволення.

Після цієї точки неповернення, активно почали створюватися нові контрольовані наративи, які були покликані створити ще більшу ілюзію стабільності та підтримки громадян. Нові наративи, які ще більше були відірвані від реальності, призвели до загострення конфліктів у суспільстві. Внутрішня безпека країни в більшій мірі залежить від суспільної стабільності, яка може бути порушена через поділ суспільства на «лояльних» і «нелояльних». Через змінений політичний вектор, видозмінилася і пропаганда. Як наслідок, збільшився і розкол суспільства.

Використання наративів про «захист від ворогів» легітимізує переслідування опозиційних лідерів, активістів і незалежних журналістів. Це створює короткостроковий ефект придушення протестів, але підвищує ризик радикалізації частини опозиційного середовища. Так само, на цьому фоні наративи посилюють соціальні протиріччя, поглиблюють розкол між різними групами суспільства та створюють ризики внутрішніх конфліктів.

Якщо розглядати пропаганду та її вплив на суспільство в цілому, то її постійна наявність в медіа просторі та легітимізація репресій підривають довіру в тому числі і до державних інституцій, зокрема до правоохоронних органів, які сприймаються не як захисники громадян, а як інструмент придушення інакомислення. Хоча наративи з легітимізації влади спрямовані на формування образу сильної держави, сукупність усіх перелічених факторів говорить про неоднозначність цього твердження. Як вже зазначалося раніше, пропагандистські заяви часто не відповідають реальному стану справ. Особливо це може бути помітно з економічної точки зору. Наративи про економічний успіх чи «захист соціальної стабільності» не завжди знаходять відгук у громадян, які стикаються з низькими зарплатами, інфляцією чи безробіттям. Якщо існує така розбіжність, ефективність пропагандистської кампанії значно зменшується. Протести 2020 року частково виникли через розрив між пропагандистськими заявами про «підтримку більшості» та реальним суспільним настроєм.

Зараз влада в Білорусі усіма наявними способами намагається втримати існуючу пропагандистську модель, періодично доповнюючи її новими наративами та проросійської повісткою. Але така стратегія, з моєї точки зору, може бути вкрай неефективною. Чим більше влада покладається на наративи та репресії для збереження контролю, тим сильніше зростає суспільна напруга. Це, в свою чергу, може призвести до системної кризи, коли майже всі громадяни перестануть довіряти уряду.

Ще один наслідок такої пропагандистської політики – масова мілітаризація оборонного сектору. Часте використання силових методів для легітимізації рішень влади підриває цю ж легітимність цих структур у суспільстві, що може стати причиною конфліктів між громадянами та державними органами.

Значно вплинула провладна пропаганда і на міжнародний імідж Республіки Білорусь. Станом на 2025 рік, світ по відношенню до Білорусі поділився на ті країни що лояльно відносяться до республіки, і на ті, що з обережністю ставляться до будь-яких взаємовідносин з нею. В різні періоди часу, політика Білорусі щодо своїх країн-партнерів відрізнялася. Розпочнемо з історії відносин з Європейським Союзом.

Певний період часу, О. Лукашенко намагався балансувати між співпрацею з РФ та країнами ЄС. Після анексії Криму та початку бойових дій на території Донецької та Луганської областей, Лукашенко запропонував місто Мінськ як платформу для переговорів. Це позитивно вплинуло на імідж країни, і низка країн Євросоюзу почали змінювати свою політику щодо Білорусі. Прикладом таких змін може бути зняття частини санкцій з білоруського естеблішменту. В лютому 2016 року було скасовано обмеження з 170 білоруських чиновників, в тому числі і з самого О. Лукашенко. Поліпшення отримало і найближче коло президента у вигляді зняття санкцій з 10 компаній які є близькими до керівництва країни [66]. На той час була велика кількість схвальних відгуків від О. Лукашенка про ЄС: «Европейский союз - это мощная опора для планеты, если

она исчезнет - быть беде» [66]. Втім, вже через деякий час, а саме у 2017 році, відносини між цими суб'єктами міжнародної політики почали погіршуватися. Посилення пропагандистської діяльності всередині Білорусі, авторитарна політика та все більше зближення з рф призвели до того, що наративи всередині країни почали впливати на взаємовідносини між Республікою Білорусь та ЄС. В першу чергу, це стосувалося економічних відносин, а саме європейських ринків збуту для білоруських товарів. З огляду на таку ситуацію, О. Лукашенко сказав: «Ну что вы забаррикадировались и поливаете нас грязюкой?» [66]. Після початку повномасштабної агресії рф проти України, О. Лукашенко остаточно зблизився з росією, що викликало негативну реакцію серед європейських посадовців. Відносини перейшли у стадію конфронтації з відсутністю можливих перспектив щодо поліпшення у найближчому майбутньому.

Подібна ситуація у відносинах Республіки Білорусь зі Сполученими Штатами Америки. Перше погіршення відносин між країнами відбулося ще у 2010 роках через масові фальсифікації на виборах та протести серед населення. Втім неодноразові зустрічі у Мінську щодо війни в Україні поліпшили ситуацію. Лукашенко звільнив деяких політичних в'язнів, що стало сигналом для обережного відновлення діалогу із Заходом. Зі своєї сторони США частково зняли санкції з деяких білоруських компаній. Вашингтон і Мінськ оголосили про наміри відновити дипломатичне представництво на рівні послів. У 2019 році до столиці Білорусі з офіційним візитом прибув Майк Помпео, що стало першою подібною зустріччю за десятиліття. Він заявив, що США готові підтримати білоруський суверенітет, зокрема шляхом енергетичного співробітництва [77].

Попри це, вже у 2020 році США впровадили ще жорсткішу санкційну політику щодо Білорусі через розгін протестуючих та масові фальсифікації на президентських виборах. Обмеження стосувались ключових білоруських посадовців. У 2021 році санкції було розширено після примусової посадки літака Ryanair у Мінську та арешту опозиціонера Романа Протасевича [10]. Остаточного

відносини між США та Білоруссю було заморожено після повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Кожен з цих періодів у відносинах між Білоруссю та США характеризується відповідною інформаційною повісткою для суспільства. Після зміни адміністрації в США, білоруський диктатор висловив готовність до співпраці з новою владою Америки. Але після серії невдач, риторика знову змінилася. Ось так висловився О. Лукашенко щодо ситуації з мирними переговорами в Україні: «Но не нужно тешить себя. Мы не знаем, чего хотят США. Мы не знаем, что они будут требовать от россиян в обмен на прекращение войны и так далее. Мне кажется, что они сейчас попытаются посорить россиян и китайцев. Этого россиянам допустить нельзя» [61]. На прикладі такої пропаганди, ми повільно переходимо до іншої сторони світу, яка підтримує Білорусь. І, безумовно, головним гравцем тут залишається росія та Китай. Розпочнемо з останнього.

Білоруська пропаганда висвітлює КНР як одного з головних союзників країни. Загалом весь інформаційний вплив адміністративного апарату країни зосереджений на двох ключових аспектах: Китай стратегічний союзник та економічний партнер; Китай як альтернатива західному світу. Досить часто в медіапросторі Білорусі можна почути про спільні білорусько-китайські проєкти. Один з них – Китайсько-Білоруський індустріальний парк «Великий камінь». В ЗМІ він подається як символ білоруського економічного прориву [60]. Невизначеною ситуація залишається з експортом білоруських товарів до «піднебесної». На пропагандистських шпальтах новина про збільшення товарообігу між Білоруссю та КНР займає чи не найперші сторінки. При цьому, як пише багато видань, рівень вигоди Білорусі від такої співпраці досить низький. «Беларуские чиновники хвастаются, что белорусский экспорт в Китай за прошлый год вырос на 20 процентов. Но при этом умалчивают о некоторых мелких деталях. Например, о том, что выросли физические объемы экспорта, а

цены при этом упали» [53]. Не меншим пропагандистським наративом є висвітлення Китаю як альтернативи західним країнам. Дійсно, Китай має вражаючі можливості на азійському ринку, але при цьому, головний меседж білоруських пропагандистів полягає в тому, що Китай зображується як партнер, який «не висуває політичних вимог», на відміну від західних країн, які весь час «втручаються у внутрішні справи». Вся економічна модель Китаю побудована на власній вигоді, що говорить про недалекоглядність таких висловів.

Що є насправді цікавим, це те, як О. Лукашенко через співпрацю з КНР легітимізує свою владу в Білорусі. Для цього він використовує низку авторитарних наративів, які підтверджує прикладами успішного розвитку Китаю. Одним з них є наратив про спільні політичні цінності. Лукашенко неодноразово заявляв, що білоруська та китайська системи управління мають багато спільного: «Ви бачите, як Китай спокійно, планомірно будує свою державу. Без революцій, без хаосу. Це для нас чудовий приклад» [72]. В інтерв'ю китайським ЗМІ, О. Лукашенко також неодноразово наголошував на успіхах китайської моделі управління і компліментарно говорив про перспективи КНР: «Китайський досвід нам цікавий: чітка вертикаль влади, планова економіка, а головне – орієнтація на людей» [72]. Таким чином, нинішній президент Білорусі виправдовує авторитарну вертикаль влади і показує, що не тільки демократія здатна призвести до успіху, а і чітка централізація влади. За допомогою різних інформаційних кампаній, О. Лукашенко намагається створити в білоруському суспільстві «китайське джерело натхнення», яке буде допомагати білорусам подивитися на такі речі як «чітка вертикаль влади», «планова економіка» та «патерналізм» з іншого, позитивного боку.

Щодо другого основного партнера Білорусі, росії, то в цьому випадку можна простежити цікаві тенденції, які зберігалися протягом багатьох років. рф безперечно є основним та незмінним партнером Республіки Білорусь вже багато років. Підтвердженням цього є утворення Союзної держави між цими країнами,

яка передбачає низку інтеграційних проєктів в економіці, соціальній політиці, військовій сфері та інших галузях. Втім, протягом усього часу партнерських відносин між РФ та Білоруссю траплялись непорозуміння. Прикладом може слугувати енергетичний шантаж Росії в сторону Білорусі у 2010-х роках. Такі події давали можливість теперішньому президенту республіки, у відповідь на зростання цін на газ і нафту з боку Росії, співпрацювати з ЄС, заявляючи про прагнення до «європейських стандартів». О. Лукашенко підписував документи в рамках «Східного партнерства», обіцяв лібералізацію, а потім знову тісно зближався з Москвою, як тільки отримувал вигоди від західного світу. Намагання повернути прихильність європейського світу простежувались і в інших кроках президента: відсторонення від окремих питань в межах Союзнницької держави, наголошування на тому, що Білорусь є суверенною країною. Також важливу роль деякий час відігравала ініціатива О. Лукашенка, що стосувалася «Мінських угод». Запропонований майданчик для переговорів значно покращив ставлення європейських партнерів, через що було знято низку санкцій з білоруських підприємств. Втім, після протестів у 2020 році, Білорусь фактично залишилась відрізаною від західного світу. Через це, Росія стала єдиною альтернативою для продовження ведення міжнародної політики. Досить часто саме російські наративи з легітимізації влади транслюються і через білоруські медіа, що говорить про повне поглинання білоруського інформаційного простору російським.

Висновки до розділу 3

Сучасна інформаційна політика Республіки Білорусь, зокрема після 2020 року, дедалі більше перетворюється на інструмент внутрішнього контролю, легітимізації влади та придушення інакомислення. Пропагандистські наративи, які спочатку слугували засобом стабілізації, з часом переросли у механізм

поляризації суспільства, підриву довіри до державних інституцій та формування атмосфери страху й недовіри між громадянами. Риторика про «ворогів держави», «зовнішню загрозу» та «зрадників усередині країни» сприяє формуванню авторитарної моделі управління, що насправді не консолідує націю, а ще більше роз'єднує її.

Постійне наголошення на стабільності, силі влади та небезпеці зовнішнього втручання маскує реальні внутрішні проблеми – від погіршення економічних показників до міграції активної частини населення. Втрата довіри до міліції, судової системи, парламенту та інших органів влади вже сьогодні веде до появи підпільних структур, альтернативних інформаційних каналів та посилення протестного потенціалу.

Аналіз зовнішньої політики Олександра Лукашенка у контексті останніх десятиліть яскраво демонструє спроби зберегти владу через активне маневрування між геополітичними центрами сили – росією, Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки та Китаєм. Проте поступова деградація білоруської політичної системи, зростання авторитаризму та мілітаризація внутрішньої політики призвели до глибокої міжнародної ізоляції країни, в якій ключовим союзником залишилась тільки росія.

Балансування між росією та Заходом, що ще у 2010-х роках дозволяло Лукашенку отримувати економічні та політичні дивіденди, згодом поступилося жорсткій залежності від Москви. Періоди тимчасового потепління відносин з ЄС і США, як-от зняття санкцій у 2016 році або візит Майка Помпео у 2019-му, швидко змінювалися на фази конфронтації – особливо після придушення протестів 2020 року, примусової посадки літака Ryanair і підтримки повномасштабної агресії росії проти України.

У той самий час білоруська пропаганда активно формує уявлення про Китай як надійного партнера та зразок для наслідування. Використовуючи риторику про «спільні політичні цінності», «вертикаль влади» та «стабільний

розвиток», Лукашенко легітимізує свою внутрішню політику через позитивний образ КНР. Однак за фасадом «стратегічного партнерства» приховується реальність: Білорусь дедалі більше втрачає економічну самостійність, а її інформаційний простір трансформується під впливом російських та китайських пропагандистських наративів.

ВИСНОВК

Аналіз механізмів легітимізації авторитарних режимів на прикладі Республіки Білорусь, російської федерації, Венесуели, Туркменістану та Казахстану свідчать про наявність спільної матриці владної риторики та інструментів управління, які дозволяють цим режимам утримувати контроль над суспільством. Центральне місце в цій системі займає пропаганда як гнучкий, адаптивний інструмент не лише політичного впливу, але й формування суспільної свідомості. Контроль над медіапростором, культивування образу «вождя», дискредитація опозиції, репресії та створення образу зовнішнього

ворога – це стійкі елементи, що забезпечують видимість стабільності та підтримки режимів.

Попри схожість загальної логіки легітимізації, підходи до її реалізації не є ідентичними. Вони змінюються залежно від історичного контексту, політичної культури, економічної ситуації, демографічних та ментальних особливостей населення, а також зовнішньополітичних обставин. У Венесуелі влада значною мірою спирається на популістську риторику та соціальні програми для бідних, у росії – на мобілізаційний дискурс «великодержавності» та ідеї історичної місії, у Туркменістані – на культ особи президента, підкріплений майже повною ізоляцією країни, а в Казахстані – на поєднання авторитаризму з контрольованими елементами політичної модернізації.

Білорусь у цьому контексті є досить показовим, хоча й специфічним прикладом. Історія режиму Олександра Лукашенка демонструє поступову еволюцію від електорального популізму до жорсткої автократії. Починаючи з 1994 року, Лукашенко зумів створити систему персоналістського правління, яка ґрунтувалася на поєднанні соціально орієнтованої риторики, централізованого управління інформаційним полем, виключення політичних конкурентів та залежності від зовнішніх акторів – передусім від росії. Така модель дозволила йому утримувати владу понад чверть століття, попри наявність економічних проблем, кризи легітимності та наростання внутрішнього незадоволення.

Пропагандистський апарат Білорусі виявився доволі гнучким і здатним адаптуватися до змін. У 1990–2000-х роках він орієнтувався на образ народного президента, що протистоїть корумпованим елітам та хаосу 1990-х. Згодом з'явилися нові наративи про стабільність, соціальний захист, незалежність, безпеку. Всі ці меседжі активно поширювалися через державні телеканали, друковані ЗМІ та пізніше через підконтрольні інтернет-ресурси. Пропаганда стала не просто засобом політичної агітації, а повноцінним механізмом конструювання альтернативної реальності, де влада стала єдиним гарантом

порядку. Будь-який прояв непокори та критики почав прирівнюватися до державної зради.

Критичним моментом у трансформації легітимізаційної моделі став 2020 рік. Масові протести, викликані фальсифікацією виборів та свавіллям силовиків, оголили глибоку кризу довіри між владою та суспільством. Пропагандистська риторика змінилася – образ народного президента зник, натомість з'явився жорсткий дискурс оборони держави від «зовнішнього втручання», «кольорової революції», «західного тиску». Владу почали легітимізувати не через позитивні образи, а через страх і примус. Це є показовим прикладом переходу до репресивної фази авторитаризму, коли легітимність не вибудовується, а нав'язується.

Однак така еволюція має і свої обмеження. Чим сильніше влада тисне на суспільство, тим глибшою стає його поляризація. Після 2020 року в Білорусі спостерігається зростання еміграції, загострення недовіри до державних інституцій, зниження авторитету керівництва навіть серед традиційно лояльних верств населення. Репресії та цензура перестали бути ефективними інструментами здатними зупинити розчарування. Навпаки вони стимулюють формування тіньової громадянської активності, самоорганізації в діаспорі та розвиток незалежних інформаційних платформ за кордоном.

Значну роль у зміні легітимаційної стратегії відіграла зовнішня політика. Якщо раніше Білорусь балансувала між Заходом і росією, використовуючи цей баланс для збереження автономії, то після 2020 року країна дедалі більше занурюється в орбіту Кремля. Підтримка російської агресії проти України, надання території для військової агресії, інформаційне та військово-політичне зближення з Москвою – усе це свідчить про втрату суб'єктності у зовнішній політиці. Паралельно зростає залежність від китайського економічного та ідеологічного впливу, що ще більше звужує можливості для маневру. Така втрата зовнішньополітичної гнучкості підриває залишки міжнародної довіри до режиму

Лукашенка, ізолює країну на міжнародній арені та обмежує її економічні перспективи.

Ситуація в Білорусі засвідчує, що ефективність авторитарної легітимізації має часові межі. Нав'язана зверху ідеологія, побудована на страху, може забезпечити короткостроковий контроль, але не здатна забезпечити довготривалу підтримку. Усе частіше спостерігається розрив між офіційними наративами та реальними потребами громадян. Економічні труднощі, зростання цін, обмеження прав і свобод, нестача перспектив – усі ці фактори підривали довіру до режиму зсередини. У сучасному світі, де інформаційна ізоляція є майже неможливою, намагання зберігати тотальний контроль над інформацією приречені на провал.

Зрештою, авторитарні режими стикаються з внутрішньою ерозією. Це не завжди призводить до негайного краху, проте вказує на наявність глибоких системних проблем, які рано чи пізно вийдуть назовні. У випадку Білорусі така ерозія вже проявилася у вигляді кризи легітимності, втрати довіри, політичної ізоляції та соціальної напруги. У поєднанні з зовнішнім тиском, ці фактори можуть стати передумовами для радикальніших змін як у формі внутрішньої трансформації, так і внаслідок силового переформатування влади.

Підбиваючи підсумки можна сказати, що легітимізація авторитарних режимів це не одноразовий акт, а тривалий, динамічний та конфліктний процес, що вимагає постійного оновлення та адаптації. Пропаганда, репресії, інституційні маніпуляції та зовнішньополітичні союзи – лише тимчасові засоби утримання контролю. Їх ефективність значною мірою залежить від здатності влади відповідати на реальні виклики, модернізуватися та підтримувати мінімальний консенсус у суспільстві.

Приклади Білорусі, росії, Венесуели, Туркменістану та Казахстану демонструють, що попри схожість базових механізмів легітимізації, результат завжди залежить від конкретного контексту. Авторитаризм у 21-му столітті не є

анахронізмом – це адаптивна форма правління, яка активно використовує як традиційні методи контролю, так і новітні технології, включно з цифровими інструментами стеження. Проте навіть найбільш витончені моделі легітимізації не можуть компенсувати дефіцит довіри, відсутність діалогу з суспільством та нехтування базовими правами людини.

Отже, на прикладі Білорусі можна стверджувати, що довготривале ігнорування внутрішніх проблем, зниження рівня довіри до інституцій, мілітаризація пропаганди та втрата міжнародної суб'єктності створюють фундамент для потенційних змін. Вони можуть бути як еволюційними, так і революційними. Часовий горизонт таких змін залежить від ряду внутрішніх і зовнішніх чинників, однак їхня неминучість це лише питання часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1) 27 років тому Олександр Лукашенко вперше виграв вибори в Білорусі. Тоді він критикував комуністів, обіцяв побороти корупцію і зробити пресу вільною, а у свою команду набирав молодь. *Бабель*. 2021. URL:

<https://babel.ua/texts/66529-27-rokiv-tomu-oleksandr-lukashenko-vpershe-vigrav-vibori-v-bilorusi-todi-vin-kritikuvav-komunistiv-obicyav-poboroti-korupciyu-i-zrobiti-presu-vilnoyu-a-u-svoyu-komandu-nabirav-molod> (дата звернення: 22.11.2024)

2) Бега В.. Незареєстрований кандидат в президенти Білорусі Цепкало написав листа лідерам 32 країн. Путіну писати не став. *Hromadske*. 2020. URL:

<https://hromadske.ua/posts/nezareyestrovaniy-kandidat-v-prezidenti-bilorusiyi-cepkalo-napisav-lista-lideram-32-krayin-putinu-pisati-ne-stav> (дата звернення: 02.01.2024)

3) Бізнесові кола Білорусі більше довіряють недержавним ЗМІ. *Детектор media*. 2011. URL:

https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/8428/2011-12-15-biznesovi-kola-bilorusi-bilshe-doviryayut-nederzhavnym-zmi/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.01.2024)

4) Буняк В. У Венесуелі низка журналістів зазнала нападів та залякувань під час висвітлення масових протестів у країні. *Детектор Media*. 2024. URL:

<https://detector.media/infospace/article/230344/2024-08-01-u-venesueli-nyzka-zhurnalistiv-zaznala-napadiv-ta-zalyakuvan-pid-chas-vysvitlennya-masovykh-protestiv-u-kraini/> (дата звернення: 12.11.2024)

5) Вибори в Білорусі: хто визнав Лукашенка президентом, а хто – ні. *Слово і діло*. 2020. URL:

<https://www.slovoidilo.ua/2020/08/19/infografika/svit/vybory-bilorusi-xto-vyznav-lukashenka-prezydentom-a-xto-ni> (дата звернення: 02.01.2024)

6) Гроші, ідеологія: у Білорусі молодь заганняють у «комсомол». *Радіо Свобода*. 2018. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/29583717.html> (дата звернення: 25.12.2024)

7) Динаміка ставлення українців до світових лідерів. *Рейтинг*. 2019. URL:

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_otnosheniya_ukraincev_k_mirovy_m_lideram.html (дата звернення: 16.01.2025)

8) Дриндова О. Вітер змін. Причини політизації та солідаризації білоруського суспільства. *Zaxid.net*. 2020. URL:

https://zaxid.net/viter_zmini_n1505608?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.01.2025)

9) Журналісток «Белсату» засудили до двох років колонії за стрім. *Детектор медіа*. 2021. URL:

<https://detector.media/infospace/article/184998/2021-02-18-zhurnalistok-belsatu-zasudyly-do-dvokh-rokiv-kolonii-za-strim/> (дата звернення: 03.01.2024)

10) Затримано засновника Nexta Романа Протасевича: в Білорусі його можуть засудити до смертної кари. *Detector.media*. 2021. URL:

<https://ms.detector.media/trendi/post/27346/2021-05-23-zatrymano-zasnovnyka-nexta-romana-protasevycha-v-bilorusi-yogo-mozhut-zasudyty-do-smertnoi-kary-onovleno/> (дата звернення: 01.04.2025)

11) Звіт за результатами моніторингу Media IQ за перше півріччя 2023 року. *Media IQ*. 2023. URL:

<https://mediaiq.info/otchjot-po-rezultatam-monitoringa-media-iq-za-pervoe-polugodie-2023-goda> (дата звернення: 07.01.2025)

12) Зінченко М. У Білорусі СК розпочав спецрозслідування проти журналістів Ірини Чернявки та Олександра Киркевича. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/227609/2024-05-30-u-bilorusi-sk-rozpochav-spetsrozsliduvannya-proty-zhurnalistiv-iryny-chernyavky-ta-oleksandra-kyrkevycha/> (дата звернення: 04.11.2024)

13) Кот Г. Інформаційна війна Росії: поле битви – Білорусь? *BBC NEWS Україна*. 2016. URL:

<https://www.bbc.com/ukrainian/features-38453649> (дата звернення: 15.06.2024)

14) Ктяниця Л. Соціальна політика уряду Боліваріанської Венесуели. *Wordpress*. 2010. URL:

<https://vpered.wordpress.com/2010/06/07/kyanitsya-social-policy/#more-3065> (дата звернення: 13.11.2024)

15) Марш нової Білорусі: кількість протестувальників у центрі Мінська оцінюють більш ніж у 100 тисяч. *Радіо Свобода*. 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bilorus-protesty/30798528.html> (дата звернення: 02.01.2024)

16) Мацієвський Ю. В. Як писати наукові роботи з політології? : [навчальний посібник] Видання друге, перероблене і доповнене / Ю. В. Мацієвський, В. М. Лебедюк. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 77 – 78 с.

17) Назарбаєв: Я приступив до обов'язків першого президента Казахстану - елбаси. *Радіо Азаттик*. 2019. URL: <https://rus.azattyq.org/a/29858711.html> (дата звернення: 16.11.2024)

18) Після протестів 2020 року з Білорусі виїхало від 700 тисяч до мільйона людей. *Київ24*. 2023. URL: <https://kyiv24.news/news/pislya-protestiv-2020-roku-z-bilorusi-vyyihalo-vid-700-tysyach-do-miljona-lyudej-ekspert> (дата звернення: 11.01.2025)

19) Польовий Т. Ткач Я. Мова ворожнечі в білоруських соціальних медіа після політичної кризи 2020 року (на прикладі Telegram-каналів Nexta та Nexta live). *Вісник Львівського університету*. Київ, 2022. С. 312 – 316. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/42_2022/42_2022.pdf (дата звернення: 12.05.2024)

20) Польовий Т.Є. Антиукраїнська риторика білоруських медіа після внутрішньополітичної кризи 2020 року (на прикладі телеканалів «СТВ» та «Беларусь 1»). *Політикус*. 2021. № 2. С. 123 – 131. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/12038> (дата звернення: 12.05.2024)

21) Паливода Н. У Венесуелі затримали найближчого соратника Хуана Гуайдо. *Mind*. 2019. URL: <https://mind.ua/news/20196987-u-venesueli-zatrimali-najblizhchogo-soratnika-huana-guajdo> (дата звернення: 12.11.2024)

22) Рік після виборів. Як змінилася Білорусь – у подіях та цифрах. *Радіо Свобода*. 2025. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/rik-pislya-vyboriv-yak-zminylasya-bilorus-u-podiyakh-ta-tsyfrakh/31396548.html> (дата звернення: 11.01.2024)

23) Соболенко Н. Виборчком Венесуели оголосив Мадуро переможцем на президентських виборах, опозиція заперечує. *Суспільне новини*. 2018. URL:

<https://suspilne.media/800987-viborckom-venesueli-ogolosiv-maduro-peremozцем-na-prezidentskih-viborah-opozicia-zaperecuє/> (дата звернення: 12.11.2024)

24) Солонина Є. Казахстан, протести і Росія: що призвело до заворушень і які наслідки вони матимуть? *Радіо свобода*. 2022. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/kazakhstan-rossiya-asia-protesty-naslidky/31641258.html> (дата звернення: 17.11.2024)

25) Сотні тисяч вийшли у Мінську на найбільший в історії країни «Марш свободи». *BBC News*. 2020. URL:

<https://www.bbc.com/ukrainian/news-53798589> (дата звернення: 02.01.2024)

26) Стеблина Н. Емоційність та інтертекстуальність в офіційних дискурсах авторитарних держав колишнього СРСР (Казахстан, Білорусь, Російська Федерація). 2020. №. 2. С. 21 – 27. URL:

chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.researchgate.net/profile/Ihor-Karivets/publication/346547096_Humanitarian_Vision_Vol6_Issue_2_2020/links/5ff30fc892851c13fee91d90/Humanitarian-Vision-Vol6-Issue-2-2020.pdf (дата звернення: 12.05.2024)

27) США, Росія і Китай почали бій за інтереси у Венесуелі. *Уніан*. 2019. URL:

<https://www.unian.ua/world/10544679-business-insider-ssha-rosiya-i-kitay-pochali-biy-za-interesi-u-venesueli.html> (дата звернення: 13.11.2024)

- 28) У Білорусі заблокували сайт видання «Наша Ніва», головного редактора затримали. *Українська правда*. 2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/07/8/7125237/> (дата звернення: 12.04.2025)
- 29) Хоменко С. Лукашенко 5.0: «хижий гравець» між Заходом і росією. *BBC Ukraine*. 2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/10/151013_lukashenko_sx (дата звернення: 05.11.2024)
- 30) Хуррамов Х. Кінець привілеям Назарбаєва. Що це означає для автократій Центральної Азії?. *Radio Ozodi*. URL: <https://rus.ozodi.org/a/32297591.html> (дата звернення: 16.11.2024)
- 31) Чередниченко О. Лукашенко підписав закон, який обмежує роботу іноземних ЗМІ у Білорусі. *Детектор медіа*. 2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/213639/2023-07-01-lukashenko-pidpysav-zakon-yakyy-obmezhuie-robotu-inozemnykh-zmi-u-bilorusi/> (дата звернення: 04.11.2024)
- 32) Чурилова К. Столицю Казахстану Астану офіційно перейменували на Нур-Султан. *Укрінформ*. 2019. URL: https://zaxid.net/stolitsyu_kazahstanu_pereymenuvali_z_astani_na_nur_sultan_n1478108 (дата звернення: 16.11.2024)
- 33) Шарко А. Всіх майданутих хочу попередити. Безпрецедентний тиск на медіа та громадянське суспільство Білорусі перед виборами. *Детектор медіа*. 2020. URL:

<https://detector.media/infospace/article/179267/2020-08-01-vsekh-maydanutykh-khochu-predupredyt-bespretsedentnoe-davlenye-na-medya-y-grazhdanskoe-obshchestvo-belarusy-pered-vyboramy/> (дата звернення: 10.05.2024)

34) Шеффер У. Мельник О. Референдум у Білорусі. *DW*. 2004. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC-%D1%83-%D0%B1%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%81%D1%96/a-2477045> (дата звернення: 12.12.2024)

35) Шилін М. У Білорусі порушили кримінальні справи проти низки опозиціонерів, яких звинувачують у підготовці до зриву виборів-2025. *Суспільне новини*. 2024. URL: <https://suspilne.media/853349-u-bilorusi-porusili-kriminalni-spravi-proti-nizki-opozicioneriv-akih-zvinuvacuut-u-pidgotovci-do-zrivu-viboriv-2025/> (дата звернення: 05.11.2024)

36) Як Білорусь стала диктатурою. Урок для українців. *LB.UA*. 2021. URL: https://lb.ua/news/2021/11/25/499384_yak_bilorus_stala_diktaturoyu_urok.html (дата звернення: 12.12.2024)

37) Belarus: Statement by the High Representative on behalf of the European Union on the third anniversary of the fraudulent presidential elections. *Council of the European Union*. 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/08/08/belarus-statement-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-third-anniversary-of-the-fraudulent-presidential-elections/> (дата звернення: 08.05.2024)

38) Bell D. A. Beyond Liberal Democracy: Political Thinking for an East Asian Context. *OpenEdition*. 2006. URL: <https://journals.openedition.org/chinaperspectives/3183> (дата звернення: 20.11.2024)

- 39) Democracy Index by Country 2024. *World Population Review*. 2024. URL:
<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/democracy-index-by-country>
(дата звернення: 06.11.2024)
- 40) Frear M. Belarus under Lukashenka adaptive authoritarianism. *Routledge*. 2018. P. 202. URL:
<https://www.routledge.com/Belarus-under-Lukashenka-Adaptive-Authoritarianism/Frear/p/book/9780367586294> (дата звернення: 02.06.2024)
- 41) Guo B. The Politics of the Core Leader in China: Culture, Institution, Legitimacy and Power. *Palgrave Macmillan*. 2020. URL:
https://eprints.soas.ac.uk/35233/1/Cheung_TCQ_review.pdf (дата звернення: 17.11.2025)
- 42) Holbig. H. Ideological reform and political legitimacy in China: Challenges in the post-Jiang era. *GIGA Working Papers*. 2011. URL:
<https://www.files.ethz.ch/isn/47016/wp18.pdf> (дата звернення: 17.11.2024)
- 43) Kazak A. Formy i efektywność rosyjskiego oddziaływania informacyjnego na Białorusi. Belarusian Analytical Workroom. *Cywilizacja i Polityka*. 2020. C. 240 – 251. URL:
<https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/cywilizacja/article/view/9351/8381> (дата звернення: 12.05.2024)
- 44) The Incredible, World-Altering ‘Black Swan’ Events That Could Upend Life in 2025. *Politico*. 2025. URL:
<https://www.politico.com/news/magazine/2025/01/03/15-unpredictable-scenarios-for-2025-00196309> (дата звернення: 11.01.2025)
- 45) Zhao S. The Chinese Communist Party and China’s Capitalist Revolution: The Political Impact of the Market. *Dokumen.pub*. 2009. URL:

<https://dokumen.pub/the-chinese-communist-party-and-chinas-capitalist-revolution-the-political-impact-of-the-market.html> (дата звернення: 17.11.2024)

46) Аляксандр Лукашэнка: Беларусь прайшла сур'ёзнае выпрабаванне на нацыянальнае адзінства. *Звязда*. 2021. URL:

<https://zviazda.by/be/news/20210803/1627980179-na-udzel-u-vyalikay-razmove-z-prezidentam-pastupila-uzho-bolsh-za-300> (дата звернення: 08.05.2024)

47) Protesty powyborcze na Białorusi jako narzędzie technologii politycznych. Hipoteza robocza. Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. 2022. №27. P. 13 – 42. URL:

<https://ejournals.eu/czasopismo/przeglad-bezpieczenstwa-wewnetrznego/artukul/protesty-powyborcze-na-bialorusi-jako-narzedzie-technologii-politycznych-hipoteza-robocza> (дата звернення: 12.06.2024)

48) 30 лет с громкого «покушения» на Лукашенко под Лиозно – что тогда было. *Наша Ніва*. 2024. URL:

<https://nashaniva.com/ru/345035> (дата звернення: 22.11.2024)

49) Александр Лукашенко: все социальные обязательства по повышению уровня жизни белорусов должны быть выполнены безоговорочно. *Гомельское областное объединение профсоюзов*. 2023. URL:

<https://gomel.1prof.by/news/aleksandr-lukashenko-provodit-bolshoj-sovmin-v-dome-pravitelstva/> (дата звернення: 05.01.2025)

50) Александр Лукашенко подписал Закон Об изменении Закона Республики Беларусь О средствах массовой информации. Президент Республики Беларусь. 2023. URL:

<https://president.gov.by/ru/events/aleksandr-lukashenko-podpisal-zakon-ob-izmenenii-zakona-respubliki-belarus-o-sredstvah-massovoy-informacii>

(дата звернення: 04.11.2024)

- 51) БАЖ начал мониторинг пророссийской и антизападной пропаганды в государственных телевизионных СМИ Беларуси. *БАЖ*. 2025. URL: <https://baj.media/ru/bazh-nachal-monitoring-prorossijskoj-i-antizapadnoj-propagandy-v-gosudarstvennyh-televizionnyh-smi-belarusi/> (дата звернения: 15.01.2025)
- 52) Белорусский нефтяник погорел в Прибалтике. *Kommersant*. 2004. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/533373> (дата звернения: 25.12.2024)
- 53) Бронишевский А. Маленький сырьевой придаток. Беларуский экспорт в Китай споткнулся о цены. *PLAN B*. 2024. URL: <https://planbmedia.io/signal/malenkij-syrevoj-pridatok-belaruskij-eksport-v-kitaj-spotknulsya-o-ceny.html> (дата звернения: 01.04.2025)
- 54) Бубновская А. Лукашенко пригрозил найти и наказать каждого протестующего. *Главред*. 2021. URL: <https://glavred.info/world/lukashenko-prigrozil-nayti-i-nakazat-kazhdogo-protestuyushchego-10213757.html> (дата звернения: 03.01.2024)
- 55) Венкина В. ЦИК Беларуси утвердил итоги президентских выборов. *DW*. 2020. URL: <https://www.dw.com/ru/cik-belarusi-utverdil-itogi-vyborov/a-54572693> (Дата звернения: 10.05.2024)
- 56) Встреча Путина и Лукашенко: программа интеграции появится к концу года? *BBC News*. 2019. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-49028640> (дата звернения: 24.12.2024)
- 57) Диктатура: белорусский вариант? *Адкрытае грамадства*. Інфармацыйна-аналітычны бюлетэнь. N1(6). 1999. URL: <https://www.data.minsk.by/opensociety/1.99/6.html> (дата звернения: 22.11.2024)

58) Индекс демократии: Беларусь оказалась в компании ближневосточных стран. *Thinktanks*. 2023. URL:

<https://thinktanks.pro/publication/2024/02/29/index-demokratii-belarus-okazalas-v-kompanii-blizhnevostochnyh-avtokratiy.html> (дата звернения: 12.01.2025)

59) Какие поручения дал Лукашенко после осмотра экспериментальных полей на своей малой родине. *SB.BY*. 2022. URL:

<https://www.sb.by/articles/istoricheskiy-moment-belorusskiy-apk-vykhodit-na-novyy-uroven.html> (дата звернения: 24.12.2024)

60) Китайско-белорусский индустриальный парк – экологический умный новый город будущего. *Russian.people*. 2023. URL:

<http://russian.people.com.cn/n3/2023/1011/c31518-20082246.html> (дата звернения: 01.04.2025)

61) Кумбер Є. Лукашенко прокомментировал переговоры России и США: Не нужно себя тешить. *NV*. 2025. URL:

<https://nv.ua/world/countries/peregovory-mezhdu-rossiye-i-ssha-lukashenko-prizval-ne-teshit-sebya-50491953.html> (дата з

вернения: 01.04.2025)

62) Лукашенко О. Диктатура: белорусский вариант? *Адкрытае грамадства*. Інфармацыйна-аналітычны бюлетэнь. N1(6). 1999. URL:

<https://www.data.minsk.by/opensociety/1.99/6.html> (дата звернения: 22.11.2024)

63) Лукашенко о перспективе выращивания озимого ячменя: это переломный момент в сельском хозяйстве. 2022. URL:

<https://news.sb.by/articles/lukashenko-o-perspektive-vyrashchivaniya-ozimogo-yachmenya-eto-perelomnyy-moment-v-selskom-khozyayst.html> (дата звернения: 25.12.2024)

64) Лукашенко о протестах в Беларуси: улица уже невозможна. *РБК Украина*. 2021. URL:

<https://www.rbc.ua/rus/news/lukashenko-protestah-belarusi-ulitsa-nevozmozhna-1622021536.html> (дата звернення: 03.01.2024)

65) Лукашенко об аресте блогера Тихановского: «Да, это я дал сигнал». *Настоящее время*. 2020. URL:

<https://www.currenttime.tv/a/lukashenko-tikhanovsky-babariko-arest/30696168.html> (дата звернення: 02.01.2024)

66) Лукашенко упрекает ЕС в плохом отношении к Минску. *BBC News*. 2017. URL:

<https://www.bbc.com/russian/news-39666636> (дата звернення: 31.03.2025)

67) Минджоса С. Урок истории от тирана: 1 сентября лукашенко пришел с пропагандой к студентам. 24. 2022. URL:

https://24tv.ua/ru/lukashenko-1-sentjabrja-vystupil-so-svoej-propagandoj-pered-shkolnikami-i-studentami-24-kanal_n2148814 (дата звернення: 25.12.2024)

68) Мир, спокойствие и стабильность II 30 лет Президентства II Форум «Минск – вчера, сегодня, завтра». *MINSKNEWS*. 2024. URL:

https://www.youtube.com/watch?v=onNKQf38Sc0&ab_channel=MINSKNEWS (дата звернення: 05.01.2024)

69) Молочные войны с Белоруссией. Хроника событий. *Агроинвестор*. 2016. URL:

https://www.agroinvestor.ru/regions/photo/477-molochnye-voyny-s-belorussiey-khronika-sobytiy/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 27.12.2024)

70) Полк Калиновского и Тихановская призвали белорусов «ждать сигнала». *Zmina*. 2023. URL:

<https://zmina.info/ru/news-ru/pol-k-kalynovskogo-y-tyhanovskaya-pryzvaly-belorusov-zhd-at-sygnala/> (дата звернення: 11.01.2025)

71) Президент Туркменистана показывает армии, как обращаться с оружием. *Настоящее время*. 2017. URL:

[https://www.youtube.com/watch?v=-](https://www.youtube.com/watch?v=-H8UiepsF_Y&ab_channel=%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%89%D0%B5%D0%B5%D0%92%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%8F)

[H8UiepsF_Y&ab_channel=%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%89%D0%B5%D0%B5%D0%92%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%8F](https://www.youtube.com/watch?v=-H8UiepsF_Y&ab_channel=%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%89%D0%B5%D0%B5%D0%92%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%8F)

(дата звернення: 14.11.2024)

72) Стенограмма интервью Президента Республики Беларусь А.Г.Лукашенко Центральному телевидению Китая и информационному агентству Синьхуа (КНР). *Президент Республики Беларусь*. 2015. URL:

[https://president.gov.by/ru/events/stenogramma-intervjju-prezidenta-respubliki-](https://president.gov.by/ru/events/stenogramma-intervjju-prezidenta-respubliki-belarus-aglukashenko-tsentralnomu-televideniju-kitaja-i-11365)

[belarus-aglukashenko-tsentralnomu-televideniju-kitaja-i-11365](https://president.gov.by/ru/events/stenogramma-intervjju-prezidenta-respubliki-belarus-aglukashenko-tsentralnomu-televideniju-kitaja-i-11365) (дата звернення: 12.04.2025)

73) Суд в Беларуси приговорил оппозиционера Тихановского к 18 годам колонии. *BBC*. 2021. URL:

<https://www.bbc.com/russian/news-59637832> (дата звернення: 03.01.2024)

74) Таджикистан улучшил свою позицию в Индексе демократии. *Asia-plus*. 2023. URL:

[https://www.asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20230203/tadzhikistan-zanyal-](https://www.asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20230203/tadzhikistan-zanyal-159-e-mesto-v-indekse-demokratii-the-economist-intelligence-unit)

[159-e-mesto-v-indekse-demokratii-the-economist-intelligence-unit](https://www.asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20230203/tadzhikistan-zanyal-159-e-mesto-v-indekse-demokratii-the-economist-intelligence-unit) (дата звернення: 12.01.2025)

75) Хоменко С. Лукашенко 5.0: "хижий гравець" між Заходом і росією. *BBC Ukraine*. 2015. URL:

https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/10/151013_lukashenko_sx

(дата звернення: 05.11.2024)

76) ЦИК Белоруссии: Лукашенко победил с 80 процентами голосов. *Радио Свобода*. 2020. URL:

<https://www.svoboda.org/a/30783634.html> (дата зведення: 02.01.2024)

77) Цыганков В. Помпео в Минске: США готовы обеспечить Белоруссию энергоресурсами. *Радио Свобода*. 2020.

URL:

<https://www.svoboda.org/a/30411402.html> (дата звернення: 01.04.2025)

78) Что на самом деле происходило вечером 9 августа 2020 года? Правоохранители и очевидцы - о дне выборов. *БелТА*. 2021. URL: <https://www.belta.by/society/view/что-na-samom-dele-proishodilo-vecherom-9-avgusta-2020-goda-pravoohraniteli-i-ochevidtsy-o-dne-vyborov-454040-2021/> (дата звернення: 08.05.2024)

79) ямыбатька. Как власти Беларуси пытаются перехватить повестку в Telegram. *Codastory*. URL: <https://www.codastory.com/ru/at/belarus-anonymous-telegram-channels/> (дата звернення: 12.04.2025)